

France Perovšek

DELČEK MLADOSTI

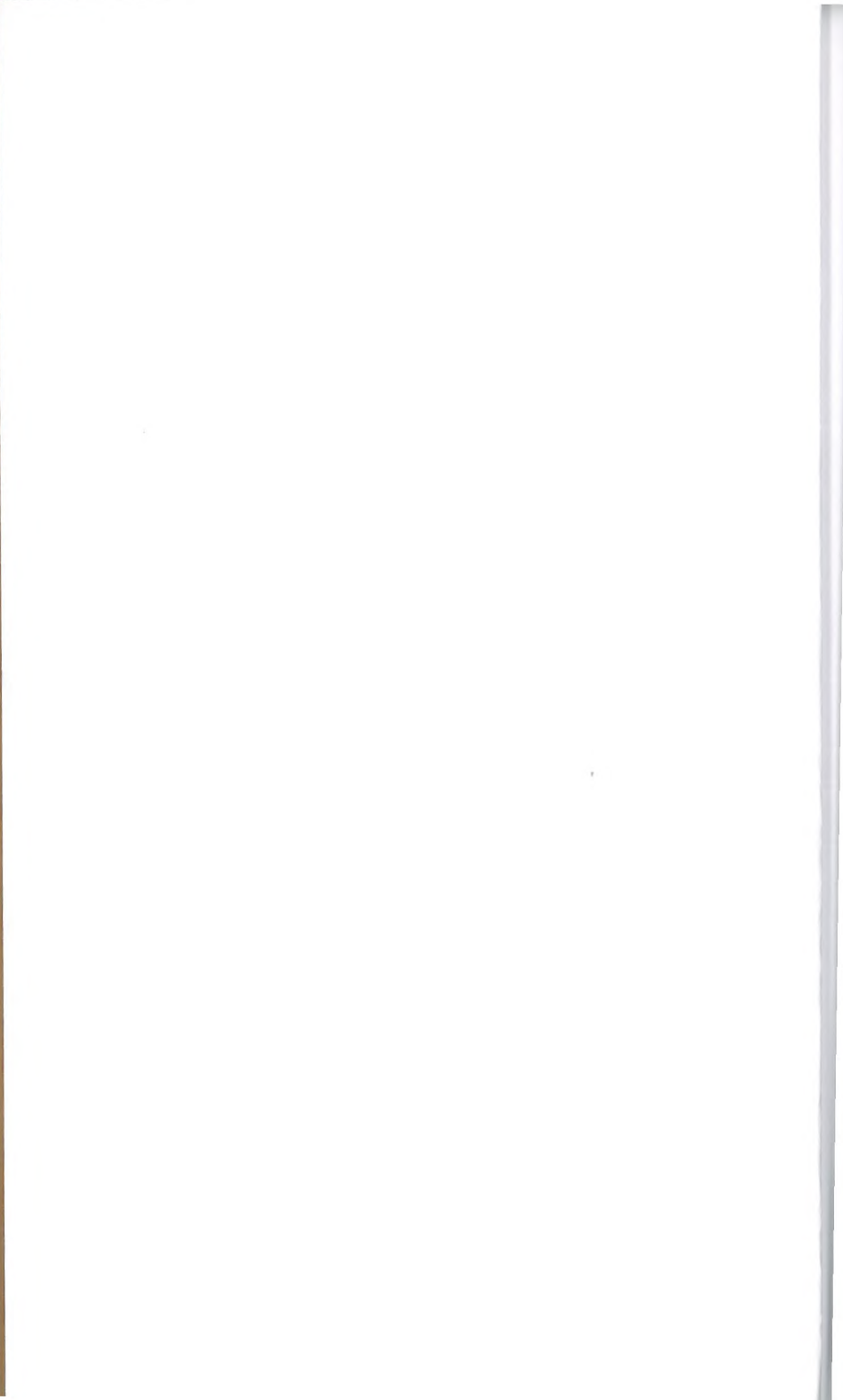
Upam, da bralca ne bo zmotilo, če je v pričujoči knjigi ponatisnjen prispevek, ki sem ga objavil v reviji Borec leta 1999. (France Perovšek: Nekaj spominov na delo v SKOJ in Ljudski mladini Slovenije in Jugoslavije v letih 1947-1950. Borec, št. 575 -576, 1999, str. 215-266.) V njem sem zapisal spomine na tri leta povojnega dela v mladinskih organizacijah v Sloveniji in delno tudi v takratni Jugoslaviji. Poldrugo leto sem delal v republiškem vodstvu SKOJ in Ljudske mladine Slovenije, nato pa poldrugo leto še v osrednjem vodstvu Ljudske mladine Jugoslavije. Že leta 1999 sem v uvodu k temu besedilu zapisal, da sem s tem zaokrožil pripoved o svojem družbenopolitičnem delovanju po drugi svetovni vojni. V glavnem sem ga opisal v knjigi Moja resnica : spominski utrinki iz delovanja po letu 1945 na Primorskem in v Ljubljani. Knjiga je v založbi Društva piscev NOB Slovenije prvič izšla oktobra 1995 v Ljubljani, njena dopolnjena izdaja pa pri isti založbi jeseni 1997.

Izid pričujoče knjige je v času, ki ga sedaj preživljamo, utemeljen. Družbenopolitično, upravno, kulturno, gospodarsko, izobraževalno in drugo življenje v letih neposredno po drugi svetovni vojni je namreč še vedno dostikrat enostransko prikazano. Ob nujni obsodbi vsega, kar je bilo v povojnem času napačno ali celo necivilizacijsko (npr. izvensodne usmrtitve domobrancev, zgrešena kratka kolektivizacija kmetijstva, nerazumne nacionalizacije) se na rob zgodovinskega spomina izriva ali celo izničuje vse, kar je bilo kljub tedanjemu sistemu upravljanja pozitivno. V kulturi, gospodarstvu, izobraževanju, državnem in lokalnem upravljanju, v mednarodnih odnosih in drugje je bil dosežen tak vzpon, da se je Slovenija do osamosvojitve razvila v moderno jugoslovansko federalno državo evropske ravni. Pri tem sta imeli mladina in njeni organizaciji veliko ustvarjalno vlogo. In sicer ne le z

Na sprednji platnici: Avtor ob prevzemu vodenja Poverjenišтва Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za cono B slovenskega primorja v začetku julija 1945

Društvo piscev zgodovine
NOB Slovenije

France Perovšek

DELČEK MLADOSTI

Ljubljana 2004

France PEROVŠEK

DELČEK MLADOSTI

Spomini na delo v Ljudski mladini Slovenije in

Jugoslavije ter SKOJ v letih 1947-1950

Izdalo: Društvo piscev zgodovine NOB,

Partizanski knjižni klub, knjiga št. 42

Zanj: France Pečelin

Lektorirala: Marjetka Kastelic

Uredil: dr. Jurij Perovšek

Prelom in tisk: Tiskarna FORMATISK d.o.o.

Fotografije: Fototeka Muzeja za novejšo zgodovino

Ljubljana 2004

CIP-Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6-94

929 Perovšek F.

PEROVŠEK, France

Delček mladosti / France Perovšek. - Ljubljana :

Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2004. - (Partizanski knjižni klub ; knj. št 42)

ISBN 961-6049-32-1

213607936

France Perovšek

DELČEK MLADOSTI

Spomini na delo v Ljudski mladini Slovenije
in Jugoslavije ter SKOJ v letih 1947-1950

Uvod

Aprila 1947 sem končal svoje delo na Poverjeništvu Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za cono B slovenskega Primorja (PPNOO), ki je imelo svoj sedež v Ajdovščini. PPNOO je konec junija 1945 ustanovil Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor (PNOO) za Primorsko in Trst kot protiutež začasni razdelitvi Primorske oziroma celotne Julijske krajine na dve zasedbeni coni. Poverjeništvu, ki sem ga vodil od začetka julija 1945, je sicer začelo zaključevati svoje delo že po 10. februarju 1947, ko je bila sklenjena mirovna pogodba z Italijo na eni ter Jugoslavijo in državami protihitlerjevske koalicije na drugi strani.¹

Formalno je cona B obstajala tudi po tem datumu, saj je mirovna pogodba začela veljati 15. septembra 1947, Jugoslovanska armada pa je zasedla nove jugoslovanske in slovenske zahodne meje opolnoči istega dne. Toda po podpisu mirovne pogodbe je Ljudska republika Slovenija (LRS) že pred 15. septembrom 1947 začela neposredno upravno in politično voditi vso cono B slovenskega Primorja. Tudi slovensko Istro, ki je bila do tedaj vključena v cono B slovenskega Primorja in je bila z uveljavitvijo mirovne pogodbe z Italijo večinsko vključena v novo nastalo državno tvorbo – Svobodno tržaško ozemlje (STO) – je do 15. septembra 1947 še upravljala LRS; zanj je ustanovila posebno upravopolitično okrožje. O vsem tem izčrpno pišem v svoji knjigi *Moja resnica*. V njej je med drugim

¹Naj spomnim, da je bila pod pritiskom naših medvojnih zahodnih zaveznikov po partizanski vojski osvobojena Primorska 12. junija 1945 začasno, to je do sklenitve mirovne pogodbe z Italijo, razdeljena na dve zasedbeni coni. Na cono A pod angloameriško vojno upravo in na cono B pod jugoslovansko vojno upravo.

opisano tudi moje zaključno delo na Poverjeništvu PNOO v Ajdovščini, ki se je končalo aprila 1947, ko sem odšel na novo delovno dolžnost v Ljubljano.

Ob prihodu v Ljubljano bi moral delati v Kontrolni komisiji vlade LRS. Komisija je imela status ministrstva, njena predsednica pa je bila Vida Tomšič. V Kontrolni komisiji bi moral prevzeti mesto podpredsednika. Toda ker je bil prav v tistem času na republiški in zvezni politični ravni sprejet sklep o premestitvi takratnega predsednika Ljudske mladine Slovenije in sekretarja Pokrajinskega komiteja SKOJ (Savez komunistične omladine Jugoslavije) za Slovenijo Janeza Vipotnika v zvezno mladinsko politično vodstvo v Beograd, sem moral njegovo delo v Sloveniji tako rekoč čez noč prevzeti jaz.

I.

NA GLAVNEM ODBORU LJUDSKE MLADINE SLOVENIJE IN V POKRAJINSKEM KOMITEJU SKOJ

Kot profesionallec sem v LMS in SKOJ prvič začel delati šele dve leti po vojni. Bil sem še precej mlad, v petindvajsetem letu. Takoj po okupaciji Kraljevine Jugoslavije leta 1941 sem sicer organiziral odporniško mladinsko skupino v rojstni občini Šmarje pri Ljubljani, ki je ob nastanku Osvobodilne fronte (OF) postala jedro OF. Z ustanovitvijo Osvobodilne fronte sem sprejel vse obveznosti za njeno organiziranost v domači občini. Ta se je v organizacijski strukturi OF

kmalu preoblikovala v rajon grosupeljskega okrožja Osvobodilne fronte in Komunistične partije Slovenije (KPS). Glede na takratne meje občine Šmarje je bila v šmarski rajon vključena tudi Škofljica z okoliškimi vasmi. Delo z mladino oziroma njeno organizacijo sem zato opravljal vzporedno. Po odhodu v partizanske enote leta 1941 sem v glavnem opravljal delo političnega komisarja na različnih ravneh. Tudi pozneje sem na frontovskem in partijskem terenskem delu na Gorenjskem, v Južnoprimorskem okrožju in v povojni coni B slovenskega Primorja neprofesionalno sodeloval z vodstvi SKOJ in množične mladinske organizacije. Ob prihodu v Ljubljano sem zato poznal življenje in politično usmerjenost mladine in delovanje SKOJ in LMS.

Ljudska mladina Slovenije in Pokrajinski komite SKOJ za Slovenijo sta v glavnem z dobrim poslušom za politiko in reševanje gmotnih, izobraževalnih in kulturnih vprašanj usmerjala slovensko mladino v tistih povojnih letih. To je bil čas, ki je bil po vsej državi poln splošnega ustvarjalnega poleta. Poseben čar mu je dajala ravno mladina v Sloveniji in po vsej Jugoslaviji. Prav mladina in njeni organizaciji nista bili „opiti“ od samozadostnega zmagoslavja, čeprav se je narodnoosvobodilni boj končal z uresničitvijo vseh poglobitvenih pričakovanj, ki jih je še posebej v Sloveniji napovedovala in utemeljevala Osvobodilna fronta slovenskega naroda ob svoji ustanovitvi takoj po fašistični in nacistični okupaciji leta 1941. Slovenska mladina je z vso odgovornostjo in navdušenjem sprejela med vojno zasnovano in v temeljih že začeto obnovo Slovenije in

skupne jugoslovanske federativne države. Obnova v vojni porušenih vasi in tudi nekaterih mest, tovarn, prometnih žil ter širokopotezno večanje temeljev gospodarstva, šolstva, kulture in utrjevanje mednarodnega ugleda novo nastale države – vse to je postalo življenjski vsakdan slovenske mladine in vse mladine v Jugoslaviji. Mladinski organizaciji sta temu dajali ustrezno vsebinsko in organizacijsko obliko. Organizirali sta mladinske prostovoljne delovne akcije, se dejavnostno vključili v obnovo in vsestransko razširitev šolskega sistema, organizirali mladinska kulturnoprosvetna društva in motivirali mlade za produktivno delo v industriji in ostalih vejah gospodarstva. Razvijali in utrjevali sta narodno zavest in odločenost zgraditi družbo socialne pravičnosti in solidarnosti. Dejavnost LMS in SKOJ ni bila sužnja visoke politike in teoretičnih konstruktov sovjetskega socialističnega modela. Obe mladinski organizaciji sta delovali v realnih okoliščinah, na naših tleh in sta bili predvsem delovno in ne ideološko zaneseno napredno usmerjeni. Njuna z dejanskim delom prežeta politika je ne glede na posamezne leve sektaške ekscese nekaterih mladincev in mladink odsevala domača, slovenska in jugoslovanska razvojna vprašanja, ki so zlasti v prvih povojnih letih zajemala predvsem odločenost čimprej preseči vojno razdejanje in doseči splošni družbeni vzpon in seveda priključitev Primorske k Sloveniji in Jugoslaviji. To potrjuje tudi dejstvo, da sta se organizaciji Ljudske mladine Jugoslavije in SKOJ na skupnem kongresu od 15. do 20. decembra 1948 v Beogradu združili v enotno organizacijo – Ljudsko

mladino Jugoslavije. S tem se je tudi v Sloveniji oblikovala enotna mladinska organizacija - Ljudska mladina Slovenije. Toda ta združitev je bila samo formalna, lahko rečemo nadvse koristno enostranska, kajti takrat je bil, ne glede na formalno združitev, *dejansko ukinjen SKOJ*. „Nova“ organizacija Ljudske mladine Jugoslavije oziroma Slovenije je obdržala prejšnje ime, ki je temeljilo na njeni dotedanji množičnosti, še bolj pa na njenem svetovnonazorskem pluralizmu in interesni širini članov. Organizacija Ljudske mladine je od SKOJ že pred združitvijo spontano prevzemala njegovo borbennost, smisel za učinkovito organizirano dejavnost in patriotizem. Res pa je, da je dosledno idejno in politično širino ter odločen odpor levemu radikalizmu in sektaštvu v združeni Ljudski mladini pospešil spopad Jugoslavije z vzhodnoevropskim informbirojevskim blokom oziroma mednarodnim stalinizmom. Prav svojevrsten nastanek Osvobodilne fronte leta 1941 v Sloveniji in zavrnitev napadov na vsenarodno osvobodilno poslanstvo OF, ki so med vojno občasno prihajali celo iz samega vrha Komunistične partije Jugoslavije, sta v Sloveniji trajno ohranjala izvirne slovenske poglede tako na politično izročilo narodnoosvobodilnega boja, kot na povojno družbenopolitično ureditev v Sloveniji in Jugoslaviji. Samo tako je možno razumeti, da kljub obdobjem trde totalitarne komponente oblasti po vsej Jugoslaviji prav v Sloveniji v posameznih oblastnih in političnih segmentih „slovenskega“ socializma nikoli ni zamrla težnja po svoji lastni - slovenski poti družbenega razvoja in samostojnosti. Ta pot naj bi bila vsebinsko in oblikovno

povezana s temeljnimi tokovi tržnega gospodarstva in političnimi pridobitvami sodobnega sveta. Toda te težnje niso nikoli imele namena odpraviti družbe socialne pravičnosti ali celo uvesti grobi kapitalizem. To dejstvo je bilo pomembno za zavestno odločitev Zveze komunistov Slovenije, Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije in oblastnih organov v Sloveniji, da z družbenimi reformami, posebno v drugi polovici osemdesetih let dokončno pretrgajo še preostale vezi z državnim socializmom in unitarizmom in utrejo pot pravi slovenski državnosti, ki naj bi ohranila in še povečala že pridobljene socialne pravice.

Seveda je bila v prvih povojnih desetletjih slovenska mladinska organizacija pod pritiskom splošnih političnih razmer v Sloveniji in Jugoslaviji. Ni pa bila podaljšana roka birokratsko centralističnih struj, ki so v politiki in oblasti prevladovale daljša ali krajša povojna obdobja. Ljudska mladina Slovenije, še bolj pa iz nje nastala Zveza socialistične mladine Slovenije (ZSMS), sta bili skoraj ves čas precej samostojni – ZSMS pa v drugi polovici osemdesetih let povsem. Prav bi bilo, da bi zgodovina to še bolj vsestransko osvetlila. O tem bom spregovoril le za tisti čas, ko sem profesionalno deloval v mladinski organizaciji Slovenije in Jugoslavije. To je bilo obdobje od konca aprila 1947 do maja 1950.

Na Glavnem odboru LMS in PK SKOJ za Slovenijo (april 1947 - december 1948)

Aprila 1947 sem začel kot profesionallec delovati v obeh slovenskih mladinskih organizacijah - Ljudski mladini Slovenije in v Pokrajinskemu komiteju SKOJ za Slovenijo. Kot sekretar Pokrajinskega komiteja SKOJ sem pričel delati takoj po prihodu v Ljubljano. Hkrati sem se vključil tudi v delo LMS, in sicer kot kandidat za njenega predsednika. Za predsednika LMS me je izvolil III. kongres Ljudske mladine Slovenije, ki je bil od 12. do 15. junija 1947 v Ljubljani. Na tej dolžnosti sem ostal do decembra 1948, ko sem bil na združitvenem kongresu SKOJ in Ljudske mladine Jugoslavije izvoljen v Centralni komite LM Jugoslavije. Takrat sem tudi iz Ljubljane odšel v Beograd na profesionalno delo kot član Biroja CK LMJ.

SKOJ je tudi v Sloveniji veljal za podmladek komunistične partije. Ta organizacija mladih komunistov, ki je uspešno sodelovala pri uresničevanju takratne splošne razvojne družbene politične usmeritve, pa je bila pri svojem delu dejansko ves čas precej samostojna. Njena osnovna organizacijska struktura je bila ista kot v Osvobodilni fronti, komunistični partiji, sindikatih in, seveda, v LMS. Temeljni vodili v dejavnosti SKOJ sta zato bili predvsem širitev in utrjevanje organizacije LMS. Skojevci so prodorno uresničevali njene programske opredelitve. Seveda je SKOJ vzporedno uresničeval nekatere idejnopolitične naloge, ki praviloma niso bile sektaške. Enako zavzeto je uresničeval sprejete obveznosti kot med NOB na bojišču in

v široko razvejanem terenskem političnem delu. Vse te lastnosti je v NOB, razen osnovne ideološke usmerjenosti, imela tudi tedanja množična mladinska organizacija Zveza slovenske mladine. Organizacijsko-politične razlike med Zvezo slovenske mladine in SKOJ so hitro izginjale že med vojno. Za člane SKOJ je bilo zato po vojni vse manj posebnih tečajev in seminarjev. Ti so kmalu postali enotni za obe organizaciji. Skladno s programskimi izhodišči LMS so bili v njenem okviru. Tako se je poslanstvo SKOJ v miru vedno bolj omejevalo na najuspešnejše mladinske aktiviste, ki so zato bili tudi med glavnimi izvori za širjenje partijskega članstva. Člani SKOJ so bili namreč sprejeti v članstvo KPS brez predhodnega kandidatskega staža. Združitev Ljudske mladine in SKOJ je zato preprečila, da člani SKOJ niso postajali politična elita v povojni množični mladinski organizaciji. Res je sicer, da so skojevski aktivisti po podjetjih, šolah, na univerzi in po vaseh imeli koristno vlogo pri oblikovanju novih oblik dela v LMS, da so hitreje obvladovali nepredvidene težave in da so marsikje imeli zasluge za začetni razmah prostovoljnih mladinskih delovnih akcij in za druge delovne pobude. Vendar pa bi nadaljnji obstoj skojevske organizacije namesto njene povezovalne vloge vse mladine – kar je SKOJ uspešno opravljal med vojno – v obdobju miru vnašal med mladino preostre svetovnonazorske ločnice. To bi organizacijo Ljudske mladine oddaljevalo od široke idejne pluralnosti in političnega zблиževanja mladih, zlasti v tistih političnih okoljih – predvsem v t. i. Ljubljanski pokrajini – v katerih je med vojno zaradi kolaboracionizma prihajalo do politične polarizacije

med delom slovenskega prebivalstva. Združitev SKOJ in Ljudske mladine je zato med drugim prav med mladimi kmalu po vojni odprla spontani spravni proces ne glede na to, kje so bili med vojno njihovi očetje in dedje. Ta spontani proces, ki se je kljub posameznim bolečim sektaškim pojavom že uspešno prenašal tudi med starejše generacije, je bil prekinjen v začetku devetdesetih let. Sedaj se le počasi obnavlja. Odgovor na vprašanje, zakaj je do tega prišlo, zahteva posebno obravnavo.

V teh le delno orisanih povojnih političnih razmerah je deloval Pokrajinski komite SKOJ za Slovenijo vse do združitvenega kongresa SKOJ in Ljudske mladine Jugoslavije decembra 1948.

*

* *

Čas od aprila 1947 do III. kongresa Ljudske mladine Slovenije je hitro minil. Delovno so ga izpolnile tudi priprave nanj. Kongres je bil vsebinsko in organizacijsko dobro pripravljen. Sklenjeno je bilo, da bom osrednji govor na kongresu podal jaz, četudi delovanja LMS do potankosti še nisem poznal. Spominjam se, da sem osnutek govora o bodočem delu mladinske organizacije povezal s splošnimi družbenopolitičnimi razmerami. Ob njih je bila razgrnjena trenutno najbolj pereča dejavnost mladinske organizacije na vseh družbenih področjih in seveda še posebej na mladinskih prostovoljnih delovnih akcijah. Vsa ta in še nekatera druga vprašanja so bila prepletena s svojevrstno vlogo

mladinske organizacije v Sloveniji in Jugoslaviji. V tistem času je bil namreč sprejet tudi prvi petletni plan družbenega razvoja v naši republiki in zvezni državi. Podrobnih organizacijskih vprašanj mladinske organizacije se nisem loteval. Menil sem, da bodo o njih več spregovorili tisti, ki so v LMS delali že dlje časa. Ko sta osnutek mojega govora prebrala organizacijski sekretar Centralnega komiteja KPS Stane Kavčič in dotedanji predsednik LMS Janez Vipotnik, sta dejala, da bi bilo v njem dobro povedati kaj več prav o organizacijskih vidikih delovanja mladinske organizacije. Svetovala sta, naj bi bil bolj „mladinski“, češ da se v njem poudarjeno zrcali splošno družbeno stanje in da je zato preveč „odrasel“. Govor sem nato nekoliko spremenil, vendar je bil še vedno zasnovan skladno s prepričanjem, da mora biti mladinska organizacija neločljivo povezana s celotnimi tokovi družbenega dogajanja, ki jih mora v glavnem dobro poznati in le na tej osnovi oblikovati svojo dejavnost. Tako je bilo tudi v NOB. Zato vnovič poudarjam, da sta obe mladinski organizaciji – Zveza slovenske mladine in SKOJ – med vojno tako na bojnem polju kot pri terenskem delu praviloma prehajali v učinkovito mladostno zagnanost prav zato, ker sta bili v jedru oboroženega boja ter terenskega političnega in drugega dela.

Ko sem v pripravah na kongres prebiral tekoča gradiva o delovanju LMS, sem opazil, da beograjsko mladinsko vodstvo – tudi po zgledu sovjetskega komso-mola – v mladinsko organizacijo vnaša nekatere birokratske metode dela. SKOJ in LMS sta morala izpolnjevati mnogo statističnih podatkov za vsa delov-

Avtor med govorom na III. kongresu Ljudske mladine Slovenije junija 1947 v Ljubljani

na področja, analiz dejanskega stanja med mladino, njenega razpoloženja in eksistenčnih potreb pa je bilo premalo. Ob navdušenju mladih za novo državo, za nastajajoči sistem socialne pravičnosti in za prostovoljne delovne akcije „visoka“ strokovna statistika sploh ni bila utemeljena. Zato sem menil, da je treba sprotne in dolgoročne naloge opredeljevati in uresničevati na temelju ocenjevanja dejanskega gmotnega, izobraževalnega, političnega in drugega stanja med mladino in to povezovati s celotnim dogajanjem v družbi, „statistiko“ pa omejiti na najnujnejšo raven.

Mladina in njeni organizaciji nista bili v ničemer obremenjeni z že nastajajočim oblastvenim birokratizmom, takrat obstoječimi privilegiji (posebna oskrba „višjih“ političnih in oblastvenih vodstev, vojaških

starešin, organov varnosti itd.) in s pojavi nasilnega delovanja organov državne prisile. LMS in SKOJ sta bila kljub temu vedno z vsem žarom državotvorna. Njuna celotna dejavnost med mladino je bila nenehno pod kritičnim očesom vsega ljudstva, saj sta med vsemi družbenimi in političnimi institucijami, tako kot Osvobodilna fronta v Sloveniji, delala najbolj javno. Z dejanji sta dokazovala takratno visoko narodno in socialno zavest mladega slovenskega rodu, njegovo delovno vnemo, željo po izobraževanju in kulturnem udejstvovanju ter gorečo pripravljenost z žrtvami braniti Slovenijo in Jugoslavijo pred morebitno zunanjo agresijo. Slovenska mladina je to dokazovala ob takrat ponavljajoči se tržaški krizi in kasneje ob sporu z informbirojem oziroma s Sovjetsko zvezo in vzhodnoevropskimi državami. Brez vsake nostalgije za tistimi leti, ko sem delal v mladinski organizaciji, lahko rečem, da je bila večina mladine s svojim ravnanjem tudi vest za vse tiste družbene delavce, ki so s svojimi dejanji večkrat že prihajali v navzkrižje med besedami in dejanji. Takratna mlada generacija je bila v težkih povojnih razmerah najbolj lačna generacija, pa je kljub temu s svojim delom prispevala pomemben delež k hitri izgradnji temeljev moderne Slovenije in Jugoslavije. Organizirana slovenska mladina zato v tistem času ni bila sovjetizirana. Na svojevrsten slovenski način se je titoizirala. To se je pokazalo tudi ob resoluciji informbiroja leta 1948, ko se je v spopadu Jugoslavije s

Stalinovo hegemonistično politiko odločno postavila na Titovo stran, v obrambo neodvisnosti Jugoslavije pred sovjetskim blokom, s tem pa dolgoročno tudi za celovito slovensko samostojnost.

Mesto slovenske mladine v gospodarstvu v prvih letih po drugi svetovni vojni

Jugoslavija je sodila med najbolj porušene evropske države v drugi svetovni vojni. V Sloveniji je bilo najbolj prizadeto podeželje, kjer je okupator uničil zelo veliko vasi (Notranjska, Kočevska, Primorska, Dražgoše na Gorenjskem in drugje po Sloveniji). Poškodovane so bile tudi ceste in železnice, zlasti večji mostovi in viadukti. Zavezniško letalstvo je bombardiralo tudi več mest, posebno tista, v katerih je bilo veliko okupatorske

*Porušeni Glavni trg v Mariboru leta 1945
(iz gradiva Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani)*

vojske ali pa so bila tam pomembna industrijska in prometna središča (npr. Maribor). Slovenija in vsa Jugoslavija sta se morali ob koncu vojne – tako kot marsikje v Evropi – hitro lotiti obnove. Hkrati pa sta na novo dograjevali še vse veje gospodarstva in širili gmotne in vsebinske temelje šolstva, kulture, informacij in tudi državne uprave. Vsa ta področja so bila v Sloveniji, zlasti pa v drugih republikah, premalo razvita. Ne glede na to, da je bila Slovenija v Jugoslaviji najrazvitejša republika, je po takratnih zahodnih in srednjeevropskih merilih tudi sama sodila med manj razvite, v marsikateri veji gospodarstva in družbene nadgradnje pa celo med zaostale dežele. Ker zunanje pomoči, razen UNRRINE (za preskrbo prebivalstva), nismo dobivali, je bilo v državi treba združiti vse gmotne, delovne in moralne moči, da bi bili učinkoviti pri obnovi in graditvi novih gospodarskih, pa tudi negospodarskih dobrin. Pomoči iz Marshallovega načrta gospodarske obnove Evrope smo se nerazumno odrekli. Odrekli smo se ji glede na „splošni narodni interes“, to je iz levičarsko dogmatskih razlogov, pa tudi zato, ker so zahodnoevropske države in ZDA tudi v tistem času v tržaški krizi zagovarjale interese Italije. Država se je tako – deloma po sovjetskem vzoru, najbolj pa na lastno pobudo – lotila združevanja in administrativnega upravljanja obstoječih in novo ustvarjenih gmotnih sredstev. Pri tem je ravnala politično neuravnoteženo. Prav je bilo, da je zaplenila vse premoženje okupatorskih držav in nacionalizirala težko industrijo, rudnike in bančništvo. Tako so napravile tudi nekatere evropske države, kjer so bili na

oblasti laburisti oziroma socialisti (npr. Velika Britanija, Francija, Švedska), ki jih je kljub kapitalistični ureditvi k takim ukrepom usmerila težnja po graditvi socialno pravične družbe. Toda v Jugoslaviji smo šli še dlje. Razen v delu obrtništva smo skoraj v celoti zavrgli tržno ekonomijo, nacionalizirali lahko industrijo, vso – tudi drobno – trgovino, večji del obrti in skoraj celotno gostinstvo, ki je temeljilo na osebni pobudi in neposrednem delu lastnikov. Tako imenovana druga nacionalizacija iz aprila 1948 in nekajletna kolektivizacija kmetijstva, zlasti po resoluciji informbiroja, sta bili še posebej zgrešeni. Kako smo se postopno osvobajali tega primeža in o vlogi samoupravljanja, ki je bilo zakonsko uvedeno leta 1950, pišem v knjigi *Moja resnica*.

Prva povojna leta so bila kljub vsem hudim strankotem vsepovsod polna uspešnega zavzetega dela. Poleg mladine se je na vseh družbenih področjih, največ pa v gospodarstvu, tudi drugo prebivalstvo prostovoljno vključevalo v delovne akcije. Udeleženci delovnih akcij so z neplačanim prostovoljnim delom oplajali finančna sredstva pri obnovi in novih naložbah, včasih celo v razmerju 1 : 10. Lahko rečemo, da je prostovoljno delo vseh generacij v marsičem premoščalo težave, ki jih je bilo tudi zaradi odpovedi Marshallovemu načrtu več, kot je bilo neizogibno. Seveda je pri prostovoljnem delu prednjačila mladina. Več let je uspešno uresničevala dovršen sistem mladinskih delovnih akcij. Obe mladinski organizaciji sta se z delovnimi akcijami izjemno učinkovito vključili ne le v obnovo, temveč tudi v izgradnjo novih osrednjih

prometnih povezav in drugih ključnih gospodarskih objektov v državi. Glede na dejstvo, da je bilo v Jugoslaviji zelo malo gradbene mehanizacije, je bilo za izgradnjo teh objektov množično fizično delo odločujoče – vsaj v letih 1945-1950.

Mladinske delovne akcije

Mladinske delovne akcije so bile nepogrešljive za hitro izgradnjo pomembnih infrastrukturnih objektov

Avtor v civilni obleki na obisku pri slovenskih brigadirjih na delovišču železniške proge Šamac-Sarajevo maja 1947

in novih tovarn. V okviru zveznih in republiških mladinskih delovnih akcij so bile v rekordnem času zgrajene železniške proge Brčko-Banovići, Šamac-Sarajevo, Nikšič-Titograd, Sežana-Dutovlje, cesti Beograd-Zagreb (cesta Bratstva in enotnosti) in

Celje-Šempeter ter kasneje še cesta Zagreb-Ljubljana. V okviru delovnih akcij so bili zgrajeni še Novi Beograd, del Nove Gorice, tovarni Ivo Lola Ribar v Beogradu in Titan v Kamniku ter številni drugi pomembni industrijski in infrastrukturni objekti; posebej na podeželju, ki še ni bilo v celoti elektrificirano in povezano z glavnimi prometnicami in vodovodnim omrežjem. Na podeželju je na primer bila že leta 1945 zelo odmevna mladinska delovna akcija na Krškem polju, kjer je 1200 slovenskih brigadirjev obdelalo veliko zemlje in pobralo poljske pridelke. To prostovoljno mladinsko delo je prikazano v brošuri *Mladinske delovne akcije 1945-1948*, ki jo je izdal Muzej ljudske revolucije Slovenije (Ljubljana 1983) in v zloženci *Mladinsko prostovoljno delo 1945-1990*, ki jo je izdal Klub brigadirjev MDB Ljubljana ob srečanju brigadirjev v Semiču 25. junija 1996. Že bežen pogled na podatke iz obeh tiskov odkriva, da je bilo v letih 1945-1948 na prostovoljnih delovnih akcijah udeleženih več deset tisoč slovenskih mladincev in mladink. Vendar same številke ne povedo vsega. Mladinske delovne akcije so dajale občudovanja vredne delovne učinke na različnih, tudi na izjemno zahtevnih deloviščih. Brigadirji in brigadirke pa so se v prostem času še bogato udeleževali v kulturi, izobraževalnih kroških, zabavnih prireditvah in podobno. Navedem naj le nekaj podatkov o udeležbi slovenske mladine na delovnih akcijah leta 1947. V tem letu je samo pri izgradnji železniške proge Šamac-Sarajevo sodelovalo 14254 slovenskih brigadirjev in brigadirke. Na republiških mladinskih akcijah pa je hkrati delalo 5448 brigadir-

*Na gradbišču združnega doma v Kapeli
(iz gradiva Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani)*

jev in brigadir. Samo v coni B slovenskega Primorja, oziroma v vzhodnoprimorskem okrožju, se je leta 1947 na delovne akcije prijavilo 1466 mladincev in mladink. Seveda so vse to spremljale tudi različne organizacijske težave in posamezne napake, ki se vedno pojavljajo ob človeškem delu, pa naj bo še tako ustvarjalno. Odgovorni so namreč ljudje z vsemi dobrimi in včasih

tudi s slabimi lastnostmi. Popolnoma odgovorno pa trdim, da so bile mladinske delovne akcije veličastno narodno dejanje, tako po delovnih uspehih, kot splošnih vzgojnih učinkih. Bile so prostovoljne in sad visoke narodne zavesti mladih ter njihove medsebojne solidarnosti. Njihovega poslanstva niso skalile posamezne napake pri zbiranju mladine v delovne brigade in kasneje tudi ne nekatere preživele oblike vodenja. Mladi so zlasti v prvih, z zmagoslavjem prežetih povojnih letih, radi sprejemali partizansko organiziranost na delovnih akcijah in odgovornost za delo. V tistem zgodnjem povojnem času je bilo to razumljivo. Šele v kasnejših desetletjih so te oblike v marsičem zvodenele. Splošen napredek v družbi in uva-
janje modernih tehničnih sredstev na vsa ustvarjalna področja v državi sta namreč terjala tudi novo delovno vsebino in vodenje mladinskih delovnih akcij. Kolikor sem po odhodu iz profesionalnega dela v Ljudski mladini po letu 1950 še uspel spremljati mladinske delovne akcije, sem odobral njihovo popolno prenovitev. Te spremembe so usklajevale splošno poslanstvo prostovoljnega dela z neposrednimi interesi mladih. V prvih povojnih letih so bile mladinske delovne akcije čudovit dar, ki ga je mladi rod izročal domovini. Je bil že takrat dovolj cenjen? Danes gotovo ni! Zgodovina pa ga bo iz potrebne časovne oddaljenosti prav gotovo vgradila na častno mesto novejšega gmotnega in duhovnega vzpona slovenskega naroda. Mladi brigadirji in brigadirke namreč niso bili brezoblična indoktrinirana množica, ki bi sledila puhlim geslom in priganjaštvu. Sledili so svojemu notranjemu glasu, da so po izčrpu-

joči in krvavi osvobodilni vojni poklicani uresničevati vizijo partizanov in večine slovenskega naroda o povojni Sloveniji in Jugoslaviji. Poistovetili so se s partizanskimi borci, postali so borci za preobrazbo Slovenije v moderno evropsko republiko. Te vizije niso uresničevali z Marksovim *Kapitalom* v rokah, še manj s Stalinovimi *Vprašanji leninizma*. Vihteli so krampe in lopate, vozili samokolnice, stregli gradbenim mojstrom – skratka, z znojem in žulji, brez denarne nagrade in ob komaj zadostni hrani so gradili in zgradili veliko tega, kar se je sedaj privatiziralo. V bistvu so okradeni, saj so delali z zavestjo, da ustvarjajo splošno družbeno bogastvo. To in še drugo narodno bogastvo bi bilo treba v skladu s tržnimi zakoni gospodarjenja po doseženih samoupravnih oblikah nadgraditi tako, da bi bili tisti, ki so ga ustvarili, tudi njegovi formalni lastniki. Pri tem naj bi bila stroka, tako kot v razvitem svetovnem gospodarstvu, srce ekonomskega življenja. To bi bilo še toliko lažje, ker so udeleženci mladinskih delovnih akcij v kasnejših letih postali pomemben del proizvajalcev oziroma vrhunskih strokovnjakov vseh zvrsti, ki so vse do osamosvojitve Slovenije z odrekanjem ustvarili ogromno novega družbenega premoženja. Mladinske delovne akcije so torej imele veliko večji gospodarski, vzgojni in tudi družbenopolitični pomen, kot ga trenutno vrednoti novejša slovenska zgodovina. Zato je treba storiti vse, da se njihova dejanska razsežnost ohrani v zgodovinskem spominu slovenskega naroda.

Opis mesta slovenske mladine v gospodarstvu v prvih letih po drugi svetovni vojni naj sklenem še z delom mladinskih organizacij med kmečko in delavsko

Mladinska delovna brigada pri zatiranju koloradskega hrošča na Krškem polju avgusta 1947

(iz gradiva Muzeja novejše zgodovine v Ljubljani)

mladino. Aktivni SKOJ in LMS med kmečko mladino so bili vpeti v delovanje obeh organizacij na vseh njihovih toriščih. Kmečka mladina je bila še posebej zraščena z delovnimi akcijami pri obnovi v vojni uničenih vasi in prisotna v začetnih naporih, da bi kmetijstvo čimprej doseglo raven moderne kmetijske proizvodnje. Bila je poudarjeno večplastno aktivna. Po eni strani je prizadevno delovala v svojem domačem okolju, po drugi pa se je vključevala tudi v republiške in zvezne mladinske delovne akcije. Seveda je kmečko mladino pred širše in izjemne izzive postavil čas po resoluciji informbiroja. V letih 1948–1950 se je namreč jugoslovansko politično in državno vodstvo v okviru spopada s Stalinom odločilo tudi za prisilno kolektivizacijo privatne kmetijske proizvodnje. Čeprav je ta kolektivizacija trajala malo

časa in se ji je Jugoslavija zaradi politične in gospodarske nevezdržnosti po letu 1950 odpovedala, je bilo tudi to obdobje izredno bogato pri kmetijskem strokovnem izobraževanju kmečke mladine. Kmečka mladina se je v povojnih letih tudi kulturnoprosvetno udejstvovala, imela je široko razpredeno šolsko in zunajšolsko dejavnost, pomagala je graditi zadružne domove in drugo. O konkretnih oblikah in obsegu vsega tega dela med kmečko mladino v Sloveniji pa ne morem izčrpnije pisati, ker sem konec leta 1948 iz Ljubljane odšel na delo v Beograd.

Delo LMS in SKOJ je bilo med delavsko mladino kljub njenemu razmeroma slabemu gmotnemu položaju in praviloma težkim delovnim pogojem zelo uspešno. Delavska mladina je bila spontano privržena prizadevanjem za večjo in kakovostnejšo proizvodnjo. Zato med njo, poleg ostalega, ni bilo težko organizirati veliko delovnih oblik za večje proizvodne učinke. Danes bi se zdele nekatere med njimi preveč preproste in celo zaostale, toda gledano v celoti, so vse pospeševale uresničevanje takrat še posebej zahtevnih proizvodnih in strokovno-izobraževalnih programov. Delavska mladina je npr. tekmovala za prehodne zastavice, ki so jih prejemale na najuspešnejših deloviščih, ustanavljala je učinkovite mladinske proizvodne brigade v industrijskih podjetjih in „mladinske številke“, to je delovne skupine mladih rudarjev na odkopnih mestih v rudnikih in podobno. Ob tem se je LMS zavzemala tudi za urejanje bivalnih in drugih gmotnih vprašanj v vajeniških šolah, kar naj bi pripomoglo k hitrejšemu usposabljanju vajeniške mladine.

Šolstvo, kultura, tisk, telesna vzgoja in šport

Mladinski organizaciji sta bili v prvih povojnih letih dejavni tudi v šolstvu, kulturi, tisku ter na telesnovzgojnem in športnem področju. Kasneje, ko se je življenje že znatno odmaknilo od vojne in njenih najhujših posledic, bi bilo – po zgodnjih povojnih merilih – delovanje mladinskih organizacij na teh področjih vsebinsko in organizacijsko že neustrezno in celo v neskladju z vse bolj sproščenim družbenim ozračjem, ki ga je pospeševalo samoupravljanje. Po sprejemu zakona o delavskem samoupravljanju leta 1950 in odpravi kolektivizacije privatnih kmečkih posesti se je namreč začel proces iskanja družbene preobrazbe, skozi katerega naj bi postopno odpravili državni socializem, ki je sicer mladinske organizacije še najmanj zajel. Toda neposredno po vojni je bila mladina zavestno v prvih vrstah t. i. delovne fronte na vseh družbenih ravneh, torej ne le v gospodarstvu. Skupno z drugimi ustvarjalnimi družbenimi dejavniki se je tudi mladina povsod udejstvovala tako, da je svoje patriotično navdušenje spreminjala v delovni polet, ki je prinašal koristne učinke, ne pa neproduktivni prosti tek, ki bi zadoščal zgolj rojevanju birokratskega ozračja v državi.

Po teh merilih sta zato mladinski organizaciji delovali tudi v šolstvu, kulturi, telesni vzgoji, športu, tisku in drugod.

Šolstvo: ker je v prvih povojnih letih za uresničenje širokopotezno zasnovanega družbenega razvoja v državi primanjkovalo strokovnjakov vseh vrst in izobrazbenih ravni, sta si LMS in SKOJ prizadevala, da po

svojih močeh in sposobnostih pripomoreta k čim boljšemu učnemu uspehu učencev, dijakov in študentov. Seveda pri tem nista opuščala „čiste“ politike. Tudi šolska mladina se je odzivala na pereča politična vprašanja v svojem okolju, v državi in po svetu. To se je pokazalo ob tržaški krizi, svečanostih ob prihajanju in odhajanju mladinskih delovnih brigad na delovišča, ob spominskih shodih v zvezi s pomembnimi dogodki iz NOB, posebej pa še ob odporu proti informbiroju in Stalinu po letu 1948. Pojavljali so se tudi drobni politični spopadi v šolah. Večkrat so bili tudi sektaški. Mladinski aktivisti se na primer niso strinjali z vnašanjem „buržoaznih“ oblik zabave med mladino in podobno. To so bili več ali manj obrobni in kratkotrajni pojavi. Toda v ospredju dela po vseh šolah in na univerzi so bila prizadevanja za čim boljši učni uspeh. Mladinske organizacije so vzpodbujale sprotno učenje. Zavzemale so se, da ga ne bi merili le po ocenah, temveč po dejanskem znanju. Zato so organizirale učne krožke za tiste, ki niso zmogli individualnega učenja ali pa so ga zanemarjali. Dobri so pomagali slabšim. Za te krožke je LMS organizirala mentorstvo pedagogov, zlasti na vajeniških in srednjih šolah. Organizirala je tudi posebne tečaje za tiste, ki so ob koncu šolskega leta na srednjih šolah imeli popravne izpite. Take oblike pomoči so bile med počitnicami organizirane tudi na mladinskih delovnih akcijah v srednješolskih, v posebnih oblikah pa tudi v študentskih brigadah. Organizirana so bila tudi tekmovanja za najboljši učni uspeh. Vse te oblike dela niso bile organizirane pod pritiskom, saj so se učenci, dijaki in študentje vanje vključevali prosto-

voljno. Prevladovalo je ozračje solidarnosti in moralne zavezanosti družbi, da mladi čimprej pridejo do svojih poklicev.

Glavni odbor LMS je deloval na šolah s pomočjo šolskega oddelka. Sodeloval je tudi s posameznimi pedagogi in vodstvi šol. Neposredno je organiziral razne konference, tematske seminarje in tekmovanja. Sodelovanje s šolskimi oblastmi je bilo uspešno. Zato so bili redki nesporazumi med šolskimi vodstvi in posameznimi mladinskimi aktivni hitro obvladani, zlasti tisti, ki so nastajali zaradi sektaštva ali nespoštovanja avtoritete pedagogov.

V okviru LMS je delovala tudi Ljudska študentska mladina na ljubljanski univerzi, ki pa je bila tako rekoč samostojna. Glavni odbor LMS je imel z njenim vodstvom občasne pogovore. Udeleževal se je tudi njihovih konferenc in problemskih posvetovanj. Osebno sem imel največ delovnih srečanj s Petrom Graškom, ki je vodil mladinsko in tudi partijsko študentsko organizacijo na ljubljanski univerzi. Ljudska študentska mladina je posvečala največ pozornosti študiju, političnemu delu in med poletnimi počitnicami delovnim akcijam, ki so se večkrat prepletale tudi z udeležbo mladine iz tujine - praviloma na zveznih jugoslovanskih mladinskih delovnih akcijah. Aktivisti študentske mladinske organizacije, posebno vodilni, so delovali v zelo težkih okoliščinah. Delo v organizaciji jim je jemalo precej časa, če so jo hoteli uspešno voditi. Ta obremenitev pa je prihajala navzkriž z njihovimi študijskimi obveznostmi. Te so bile znatno težje, ker se je takrat pričakovalo, da bodo mladinski voditelji na univerzi tudi dobri štu-

dentje. Tega pa ni bilo lahko doseči brez izjemnih naporov. Večinoma so jih zmogli. Tem naporom so bili najbolj izpostavljeni študentje, ki so bili tudi aktivisti komunistične partije. Ti so bili operativno vezani na ljubljanski mestni komite KPS, v posebnih političnih razmerah, kakršne so na primer nastale z resolucijo informbiroja, pa celo na Centralni komite KPS. Partijsko ideološko delo na univerzi pa je bilo oddaljeno od rednega študijskega procesa.

Gmotni temelji šolstva zaradi vojnih posledic in hitre rasti nove šolske mreže niso bili zadovoljivi. Zato jih je bilo treba, v skladu z možnostmi, utrjevati in širiti. Tega se je celotna družba lotila zavzeto. Ne glede na velike težave je zagotavljala šolski prostor, reševala bivanjsko stisko študentov in tudi uredila kolikor toliko zadostno prehrano. Mladinski organizaciji na univerzi sta se uspešno vključevali tudi v to dejavnost. Z delovnimi akcijami sta sodelovali pri gradnji študentskih domov, šol, počitniških domov in pri obnovi raznih zgradb za učne, bivanjske in počitniške namene.

LMS in SKOJ sta se na poseben način lotila dela z osnovnošolsko mladino. Že med vojno je v okviru Zveze slovenske mladine delovala pionirska organizacija, ki ni bila omejena le na partizansko šolstvo oziroma na osvobojeno in polosvobojeno ozemlje. Pionirska organizacija je po vojni v glavnem v osnovnih šolah razširila svoje delo. Med NOB pa je bila sestavni del našega osvobodilnega boja. Čeprav je zajemala otroke do petnajstega leta starosti, so ti takrat opravili zelo veliko tveganih dejanj. Pionirji so globoko v sovražnikovo zaledje nosili pisna sporočila in propagandno gradi-

šolah praviloma delovala sproščeno. Organizirala je razne delovne krožke za učenje, tehnično vzgojo, igro, kulturno dejavnost in šport ter množično obiskovanje narave.

Veliko bi moral še povedati o delovanju LMS v šolstvu in med pionirji. O tem so že marsikaj napisali strokovnjaki za novejšo slovensko zgodovino, mladinski aktivisti in tudi nekateri pedagoški delavci. Verjamem, da bodo še več. Na voljo imajo veliko dokumentov in mladinskega tiska iz tistega časa in vsega povojnega obdobja. Moje pisanje pa zajema le tisto, česar se v glavnem brez dokumentarnih pripomočkov najbolj spominjam. Ker te spomine obnavljam spontano, bi ob sklepu zapisa o šolstvu povedal še anekdoto s tovariškega srečanja ob koncu združitvenega kongresa SKOJ in Ljudske mladine decembra 1948 v Beogradu.

Srečanja se je udeležil skoraj ves jugoslovanski politični vrh. Med veselim razpoloženjem je k mizi za katero smo sedeli slovenski delegati, prisedel Boris Kidrič, ki je tedaj kot član Zveznega izvršnega sveta ter predsednik planske komisije in gospodarskega sveta FLRJ, v hudi gospodarski blokadi Jugoslavije s strani vzhoda in tedaj tudi še zahoda usmerjal in operativno vodil jugoslovansko gospodarstvo. Ker sta takrat mladinski organizaciji v Sloveniji kot najrazvitejši republiki v Jugoslaviji uspešno delovali tudi na gimnazijah in strokovnih šolah na vseh ravneh ter na univerzi, se je zato hotel z nami dogovoriti o povsem določenem vprašanju. Najprej je v nekaj besedah opozoril na izredno težavno gospodarsko stanje v državi in dejal, da se

moramo v prvem obdobju obvladovanja gospodarske blokade opreti na lastne gmotne in strokovne moči. Nato pa se je brez posebnega uvoda obrnil k meni. Tedaj sem že vedel, da bom moral čez dober teden oditi na profesionalno delo v Biro Centralnega komiteja Ljudske mladine Jugoslavije v Beograd. Kidrič mi je ponudil desnico in dejal nekako takole: „Daj častno besedo, da bo mladinska organizacija pri vas dosegla, da bo iz Slovenije v druge jugoslovanske republike takoj odšlo v različna industrijska podjetja in ostale gospodarske panoge 2000 mladih tehnikov!“ To pa je bilo tako veliko število in povezano s tolikimi osebnimi odločitvami in interesi slovenskega gospodarstva, da v ponujeno roko nisem segel. Kidriču sem odgovoril, da razumem nujnost takojšnje strokovne pomoči nerazvitim delom države, da pa ne morem ničesar obljubiti brez pristanka najširšega kroga svojih sodelavcev in ustreznih gospodarskih resorjev v republiki, predvsem pa ne brez pristanka samih mladih strokovnjakov. Dodal sem še, da je število 2000 previsoko in da je zato treba oceniti, ali slovensko gospodarstvo glede strokovnih kadrov ne bi bilo preveč okrnjeno. Odgovor ga je vidno presenetil, dobil pa sem vtis, da je bil po premisleku z njim bolj zadovoljen, kot pa če bi navdušeno stisnil njegovo desnico. Kot je bilo v njegovi navadi, je nato nadvse prepričljivo pojasnil svojo „zahtevo“ in se prijazno poslovil od našega omizja. Menim, da je pričakoval, da bomo njegov predlog zaradi slovenskega razumevanja splošnih težav v državi in večje razvitosti Slovenije takoj sprejeli. Najbrž so na njegova pričakovanja vplivale tudi dobro organizirane

in delovno uspešne t. i. proizvodne mladinske brigade v industrijskih podjetjih in visoko produktivne „mladinske številke“ v slovenskih rudnikih. Te brigade in številke so z obsegom in kakovostjo dela žele začudenje in odobravanje v svojih okoljih in tudi po vsej državi. Njihov glavni organizator je bil Rudi Bregar, ki je delal v GO LMS.

Kultura in tisk: Ljudska mladina Slovenije je pospeševala in tudi neposredno organizirala kulturno-prosvetno dejavnost med mladimi. Ustanavljala je mladinska kulturno-prosvetna društva in pomagala pri obnavljanju nekaterih predvojnih. V teh društvih so bile različne sekcije (glasbene, plesne, dramske in druge), ki so omogočale, da so se mladi udeleževali skladno s svojimi interesi in sposobnostmi. Kulturno-prosvetni oddelek na GO LMS je prirejal različna posvetovanja in skrbel, da so društva imela ustrezna strokovna vodstva. Prirejal je nekatere kulturno-prosvetne prireditve in tekmovanja in organiziral razna posvetovanja.

Mladinska organizacija je izdajala tudi svoje glasilo – tednik *Mladina*, ki je začela izhajati že leta 1943. Neposredna predhodnica *Mladine* je bilo glasilo Mladinske OF iz let 1941–1942 *Mlada Slovenija*, prva predhodnica tednika *Mladina* pa je bil levo usmerjeni mesečnik, ki je z istim imenom izhajal v drugi polovici dvajsetih let. V okviru mladinske organizacije je najprej izhajala tudi družbeno-problemsko usmerjena *Mladinska revija*, ki pa je leta 1948 postala glasilo Zveze mladih kulturnih delavcev Slovenije.

Tednik *Mladina* je bil vsebinsko tesno naslonjen na politično-organizacijsko delovanje LMS. Vendar ni ostajal samo na tej ravni, ker bi sicer ne prestopil okvirov ozkega organizacijsko-političnega biltena te organizacije. *Mladina* je v svojih prispevkih zajemala vsa pereča družbenopolitična vprašanja tedanjega časa in je bila, ker jih je obravnavala s posebnega zornega kota, sveži slovenski politični tednik. V času mojega dela na GO LMS je bila njena glavna urednica Stana Potočnik, ki se je kmalu po vojni poročila s tedaj mladim in odmevnim pisateljem Benom Zupančičem.

Mladinska revija pa je bila povsem samostojna. GO LMS ni posegal v njeno vsebinsko zasnovo ter delovanje uredništva, zato tudi na sejah njegovega sekretariata ali zunaj njih nismo o njej posebej razpravljali. *Mladinsko revijo* so eni bolj drugi manj spremljali kot bralci, saj je bila zanimiva tudi po tem, ker so njeni prispevki kmalu iz predvsem literarne in kulturnoumetniške smeri prešli tudi na „blago“ splošnodružbeno kritično ost. Revijo, ki je imela svoje uredniške prostore pri GO LMS v znani Fabianijevi Kleinmayr-Bambergovi hiši na Miklošičevi cesti v Ljubljani (danes Miklošičeva 40), so v tistih letih urejevali France Kosmač, Boris Makovec, Mitja Mejak in Ivan Minatti. Z njimi so sodelovali še Herbert Grün, Peter Levec, Ivan Potrč, Dušan Željeznov in drugi. Naslednica *Mladinske revije* je bila revija za književnost in kulturo *Beseda*, ki jo je v drugi polovici petdesetih let nadomestila *Revija 57*, njo pa so v začetku šestdestih let nadomestile *Perspektive*. Vsebina teh revij je bila vedno bolj usmerjena tudi v kritiko obstoječih družbenih razmer. Ta kritika je bila

sproščena in pogumna, kar je povzročalo znane zaplete njihovih uredništev z uradno politiko. To pa je že tema, ki presega tole pisanje. In tudi, če bi se je lotil, bi v tem pisanju ne dosegel ravni že napisanih številnih ocen in polemik, ki so bile doslej predstavljene javnosti dovolj izčrpno.

Vodstvo slovenske mladinske organizacije je leta 1945 ustanovilo tudi založbo Mladinska knjiga. Mladinska knjiga je bila prav tako popolnoma samostojna. Desetletja jo je vodila njena prva direktorica Zorka Peršič. Zasluga Peršičeve je, da se je založba Mladinska knjiga po skromnih začetkih razvila do evropske založniške ravni. Mladinska knjiga ni ostala le pri klasično opredeljeni založniški in knjigotrški dejavnosti. V svoje temelje je sčasoma vgradila tudi grafično podjetništvo. Založba je ob vseobsegajočem založniško-grafičnem delovanju še posebej prizadevno snovala in izdajala vzgojne knjižne zbirke za otroke vseh starosti (npr. mesečnika *Ciciban* in *Pionir*) in odraščajočo mladino, ravno tako pa tudi za odrasle. Temelji, na katerih je Zorka Peršič s svojimi sodelavci zgradila založbo Mladinska knjiga bodo v zgodovini slovenskega založništva trajno ovrednoteni. Zato je nemogoče izničiti njene, v delo mladinske organizacije vraščene korenine. Opozorim naj, da je nastanek in zavidanja vreden vzpon te založbe Zorka Peršič nadvse privlačno in izčrpno predstavila v intervjuju, ki je bil oktobra 1997 objavljen v reviji *Pepita*.²

Telesna vzgoja in šport: Ljudska mladina Slovenije je veliko sodelovala s telesnovzgojnimi in športnimi orga-

²*Pepita*, oktober 1997, št. 10, str. 9–13.

nizacijami. Za tvorno delovno sodelovanje z njimi je bil v vodstvu slovenske mladinske organizacije kot ustanoviteljice povojne Fizkulture zveze Slovenije (FZS) zadolžen član Glavnega odbora LMS in PK SKOJ Vladimir Jurančič. Pri delu mu je pomagal tudi oddelek za fizkulturo, ki ga je vodila Boža Novak. Takrat je v FZS poleg tekočega dela občasno potekala tudi neformalna razprava o celovitem strokovnem in splošnovzgojnem poslanstvu te organizacije. Večina predvojnih sokolskih strokovnih in organizacijskih voditeljev v FZS je dajala prednost množični in vrhunski telovadbi ter njunim fizičnim in duhovnim učinkom. Tako je pred vojno deloval Sokol, in sicer pod geslom „Zdrav duh v zdravem telesu“. Uresničevanje tega gesla je bogatil tudi s kulturno-prosvetno in drugo dejavnostjo. Športna dejavnost je bila zanj premalo množična. Bivši sokolski delavci so seveda menili, da so športni dosežki pomembni in odmevni v javnosti. Ocenjevali pa so, da so telesnovadbena enostranski, čeprav niso podcenjevali športa in ga potiskali na družbeno obrobje. Vendar je kljub temu prišlo do razhajanj. Pri tem sta se v kasnejših letih ostreje izoblikovala dva pogleda. Prvi je ob več ali manj tihi podpori uradne politike zagovarjal tezo, da je množična telesnovzgojna dejavnost preživela in da se preveč oklepa vzorov Sokola. Drugi, dejal bi bolj ali manj tradicionalni pogled, pa je zagovarjal načelo, da je množična telovadba (proste vaje in orodna telovadba) tako iz zdravstvenih kot vzgojnih vidikov najprimernejša za mladino in tudi odrasle. Zato naj bi se tisti, ki jih šport privlači, po lastni presoji vključevali v ustrezna

športna društva in mnogi med njimi so tudi dosegali vrhunske športne uspehe. Zagovorniki takega gledanja so še menili, da zlasti vrhunski šport deli ljudi na ozek

*Mladinke in mladinci na prvomajski paradi leta 1948 v Ljubljani
(iz gradiva Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani)*

krog nastopajočih in na veliko množico telesno nedejavnih gledalcev oziroma spremljevalcev. Poudarjali so, da je zato ob športu treba nenehno razvijati množično telesnovzgojno dejavnost.

Morda sem te razlike opisal nekoliko poenostavljeno, vendar se od njihovega bistva nisem oddaljil. Pri predvojnem Sokolu smo namreč v okviru telovadbe razvijali tudi take oblike lahke atletike, ki niso omejevale prostih vaj in orodne telovadbe. Javni sokolski gimnastični nastopi so bili zaradi svoje množičnosti tudi patriotično sporočilni. O vsem tem sem več pisal v svojih neobjavljenih *Dnevniških zapisih* iz let 1988–1991, v katerih sem obširneje obravnaval tudi

politične vidike vpliva povojne politike na organiziranost in strokovno dejavnost Zveze za telesno vzgojo Partizan ter njen odnos do športa in športnih organizacij. Te poglede sem predstavil ob opisu Josipa Rusa, enega glavnih predvojnih organizatorjev in teoretikov demokratično preobraženega slovenskega sokolstva v drugi polovici tridesetih let in prvega predsednika sekretariata Izvršnega odbora Osvobodilne fronte slovenskega naroda v letih 1941–1943. Povojna razhajanja glede poslanstva telesnovzgojne organizacije Partizan, ki je bil ustanovljen leta 1951, so dejansko bila obračun z ostanki še nekoliko prisotne spontane politične pluralnosti OF. Zagovarjanje nekaterih telesnovzgojnih oblik predvojnega Sokola v organizaciji Partizan je namreč pomenilo tudi ohranjanje javnih množičnih manifestacij, ki so bile značilne za Sokol, saj je neposredno pred drugo svetovno vojno demokratično preobraženo slovensko sokolstvo svojo moralno moč med drugim kazalo tudi s takimi manifestacijami. Njegovo takratno spopadanje s slovenskim političnim konservativizmom vseh barv, torej ne samo s katoliškim, pač pa tudi z liberalno-unitarističnim znotraj Sokola in slovenskega liberalnega tabora sploh, je bilo vsestransko. Zato tradicionalnih oblik telesnovzgojne dejavnosti, ki bi po vojni na poseben način poglobljale tudi pridobitve narodnoosvobodilnega boja, Partizan ne bi smel opustiti, oziroma jih ne bi bilo treba zatreti.³

Zagovorniki javnih množičnih telesnovzgojnih oblik v organizaciji Partizan s tem namreč niso hoteli formalno obnoviti Sokol, ampak vnesti v delo

Partizana njegove, pred vojno že uveljavljene vsebinske zasnove, ki bi bile sprejemljive za vse; tako za predvojnne sokole, kot tudi za tiste pripadnike predvojne katoliške Zveze fantovskih odsekov in Zveze dekliških krožkov, ki so se vključili v NOB ali pa so bili med vojno politično neopredeljeni in so po njej iskreno sprejeli temeljne pridobitve osvobodilnega gibanja. Teženj po obnovitvi Sokola pri zagovornikih množičnih telesnovzgojnih oblik v organizaciji Partizan torej ni bilo, saj se je že 8. julija 1945 na zboru delegatov slovenskega sokolstva v Ljubljani sokolska organizacija sama razpustila. Z vsem svojim članstvom in imetjem se je nato prostovoljno vključila v Fizkulturno zvezo Slovenije, predhodnico Partizana, ki jo je leta 1946 ustanovila Zveza slovenske mladine.

Glede morebitne povojne obnove Sokola je treba pojasniti, da po vsej Jugoslaviji tudi ne bi bila upravičena. Čeprav je v Sloveniji samo manjši del Sokola prešel na stran četnikov Draže Mihailovića, pa je to v drugih predelih okupirane države ta organizacija storila mnogo širše in je s tem poleg kolaboracije ohranjala tudi vizijo povojne velikosrbske Kraljevine Jugoslavije. Dejansko se je samo v Sloveniji večinski, demokratično preobraženi del Sokola organizirano in množično vključil v NOB ter bil tudi med glavnimi pobudniki in ustanovitelji Osvobodilne fronte. Zato je imel Partizan

³ O teh vprašanjih je prizadeto govoril tudi Josip Rus na seji Upravnega odbora Zveze za telesno vzgojo Partizan Slovenije 27. oktobra 1957 v Ljubljani. V razpravi na seji je zavrnil očitke o enostranskem vnašanju načel predvojnega Sokola v telesnovzgojno organizacijo Partizan. – Josip Rus Andrej: *Pričevanja in spomini : o sokolstvu, Osvobodilni fronti in novi Jugoslaviji* (besedila uredil ter uvodno študijo in opombe napisal Jurij Perovšek). – Ljubljana: Borec, 1989, str. 262–269.

v povojni Sloveniji vse moralne in politične pravice, da ohrani strokovno-moralne poglede predvojnega demokratičnega dela slovenskega sokolstva - brez tvegovanja, da bi s tem ideološko in politično sektašil proti tistim svojim članom, ki so pred vojno delovali v katoliški telesnovzgojni organizaciji. Če bi takšen Partizan še prispeval k obnovi politične pluralnosti Osvobodilne fronte, menim, da bi bil povojni družbeni razvoj v Sloveniji lažji, kajti ta pluralizem bi samo vrnil nadstrankarski značaj OF, ki bi temeljil na objektivno doganih življenjskih interesih slovenskega naroda in bi predstavljal jedro družbenopolitičnega sistema v Sloveniji. V družbi bi bilo vzpodbujeno tekmovanje razvojnih projektov in kadrov, ki bi ne glede na svetovni nazor izhajali iz temeljnih sadov NOB. Tako bi pravočasno na demokratičnih načelih dogradili državo socialne pravičnosti. Seveda pa je bila politična opredelitev slovenskega in jugoslovanskega vrha drugačna, enopartijska, ki - gledano iz današnjega zornega kota - za ohranitev in oplemenitenje sadov NOB ni imela trajne moči. Moram povedati, da mi je žal, da nismo takrat izkoristili te priložnosti.

Opisal bom še anekdoto iz zveznega zleta fizkulturnikov Jugoslavije, ki je bil leta 1947 v Beogradu. Takrat so se še ohranjale množične telesnovzgojne oblike dela in zato tudi javni zleti. V zveznem mladinskem vodstvu je bil takrat za sodelovanje s Fizkulturno zvezo Jugoslavije in športnimi organizacijami odgovoren Slavko Komar iz Hrvaške. Bil je spreten politik, ki je v svoje delo vedno vnašal elemente diplomatskega ravnanja, včasih tudi nekoliko cenenega.

Tako se je zgodilo tudi ob tem zletu. Republike so za javni nastop na največjem beograjskem stadionu pripravile svoje nastope, ki so bili vključeni v medrepubliško tekmovanje tako glede njihove zasnove, kot splošnega vtisa na glavni prireditvi. Spominjam se, da je bil takrat Komar predsednik prireditvenega odbora. Zato se je zelo zavzemal, da bi zlet v celoti uspel. Ker smo bili predsedniki Glavnih odborov Ljudske mladine vseh republik vključeni v priprave za ta zlet in tako v Ljudski mladini Jugoslavije „soodgovorni“ za uspeh glavne priredite, je Komar dan pred njo vsakega predsednika posebej povabil na pogovor. Te pogovore je verjetno imel tudi zato, da bi kasneje z doseženim uspehom požel priznanje zveznega političnega in državnega vrha, ki je na čelu z Josipom Brozom Titom najavil svojo prisotnost na prireditvi. Spomnim se, kako je v razgovoru z menoj dejal, naj po svojih močeh še enkrat vplivam na strokovne organizatorje iz Slovenije, da bodo naši nastopajoči 'najboljši, saj Slovenija s svojo bogato telesnovzgojno tradicijo to tudi zasluži. Podobno je govoril tudi z drugimi republiškimi predsedniki, razgovor z njimi pa je naravnal v skladu s posebnostmi vsake republike. Makedonskemu predsedniku Krstu Markovskemu je na primer dejal, da Makedonija zasluži prvo mesto zato, ker je „mlada“ republika in bi z zmago dokazala svoj nagli vzpon na tem področju. Srbskemu predsedniku Radenku Bročiću pa je zaželel prvo mesto zato, ker sta Srbija oziroma Beograd gostitelj zleta. Tudi vsem ostalim predsednikom je povedal nekaj posebnega, kar naj bi razplamtelo želje in ustrezne delovne napore, da bi „nji-

hovi“ zmagali. Skratka, oprijel se je cenene demagogije, kot da ima opraviti z načelniki pionirskih odredov. To seveda ni ostalo skrito, saj smo se udeleženci teh pogovorov še pred glavno prireditvijo pogovorili o vsebini srečanj s Komarjem. Po uspešnem zletu smo vodje republiških mladinskih organizacij imeli skupno večerjo z zveznim mladinskim vodstvom. Po njej se je razvil prijetno razpoloženje in nekdo je začel nazdravljati. Že prej pa smo se dogovorili, da se bomo Komarju zahvalili za njegove dobre želje pred glavno prireditvijo. To je v našem imenu v imenitni zdravici opravil predsednik Glavnega odbora Ljudske mladine Hrvaške Ante Raos. Učinek je bil nadvse zabaven. Komarju smo se vsi smejali. Že med zdravico je bil malo zmeden, vendar se je po njej hitro znašel in nazdravil z besedami: „Izabrao sam najbolji put do uspeha!“

Slovenska mladinska organizacija in resolucija informbiroja

Razhajanja političnih vodstev Jugoslavije in Sovjetske zveze so se začela kmalu po drugi svetovni vojni. Znano je, da je Sovjetska zveza v Jugoslavijo v vse glavne veje oblasti in vojske (razen v obveščevalne službe) poslala svoje inštruktorje. Hitro pa se je pokazalo, da se ti inštruktorji pri svojem delu vedejo oblastniško in pokroviteljsko. Zato je po njihovem prihodu med njimi in našimi strokovnjaki prihajalo do napetosti in sporov, ki pa niso takoj povzročili resnejših motenj v meddržavnih odnosih s Sovjetsko zvezo. Tudi v ocenah raznih političnih in ideoloških vprašanj so

med KPJ in sovjetsko KP kmalu nastajale vse resnejše razlike. O tem sem izčrpnije pisal v knjigi *Moja resnica*.⁴ Zato bi ob tej priložnosti samo poudaril, da smo razlike že zgodaj zaznavali tudi družbenopolitični delavci na vseh ravneh, vendar ob prvih znakih razhajanj še nismo pričakovali javnega meddržavnega spora. Kasneje pa je bilo že drugače. Med drugim se spominjam, da je spomladi 1948 v Jugoslavijo prišla sovjetska komsomolska delegacija na visoki ravni. Za en dan je obiskala tudi slovensko mladinsko vodstvo v Ljubljani. Centralni komite KPS in zvezno vodstvo SKOJ iz Beograda sta nas predtem opozorila, naj bomo v razgovorih previdni, saj predvidevajo, da obisk ni zgolj rutinski, temveč je verjetno tudi obveščevalno naravnano.⁵ Na sestanku na CK KPS smo predvideli, da bo sovjetska delegacija slovensko mladinsko vodstvo največ spraševala o domnevnem utapljanju partije v Osvobodilni fronti, zmanjševanju ali celo odsotnosti „avantgardne“ partijske vloge v družbi in podobno. Tako se je tudi zgodilo. Še sedaj se spominjam, da je bila sovjetska delegacija politično najbolj prizadevna med kosilom v hotelu Slon v Ljubljani. Na njihova provokativna vprašanja smo odgovarjali nedvoumno in odločno. Vse odgovore smo povezovali z zgodovinsko vlogo Osvobodilne fronte v NOB. Dobro se spominjam, da sem vodji sovjetske delegacije med drugim

⁴France Perovšek, *Moja resnica*, str. 191–197 in 247–249.

⁵Opozarjam, da tega obiska ne gre zamenjevati z obiskom delegacije albanske, bolgarske in madžarske mladine, ki je 25. marca 1948 obiskala Ljubljano. Zaradi neuradnega značaja obiska sovjetske komsomolske delegacije, ki je bil ob že naraščajočem nejavnem sporu med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo v bistvu politično poizvedovalnega značaja, tudi nismo oblikovali nikakršnega skupnega dokumenta.

dejal, da brez Osvobodilne fronte v Sloveniji ne bi bilo narodnoosvobodilnega boja in tudi njihove delegacije v Ljubljani ne, saj brez OF tudi ne bi bilo množičnega partizanstva in ne povojne ljudske oblasti. Ob koncu obiska smo se razšli vljudno, vendar zadržano.

Da pred tem tudi jugoslovanski politični in državni vrh ni pričakoval tako naglega javnega poslabšanja odnosov s Sovjetsko zvezo, po svoje dokazuje tudi dejstvo, da ni dovolj resno upošteval neposrednih opozoril slovenskega generala Petra Stanteta-Skale o neiskrenem odnosu Sovjetske zveze do Jugoslavije. Stante, ki je bil prva leta po vojni na vojaškem šolanju v Sovjetski zvezi, je namreč jugoslovanski vrh na to večkrat neposredno opozoril. Osebno mi je pripovedoval, da je ob takratnih obiskih v domovini jugoslovanskim vodilnim ljudem povedal, da si sovjetska obveščevalna služba, v glavnem sicer še neuspešno, prizadeva pridobiti za svojo obveščevalno dejavnost v Jugoslaviji jugoslovanske častnike na tamkajšnjih vojnih akademijah. Zato je predlagal, da bi sprejeli ustrezne protiukrepe, vključno z možnostjo odpoklica jugoslovanskih slušateljev iz teh šol. Povedal mi je še, da teh njegovih opozoril v Beogradu niso jemali resno in so mu dejali, da v svojih domnevah pretirava ter ga zato celo karali. Ko pa je prišlo do odkritega spora s Stalinom in je Jugoslavija res odpoklicala svoje slušatelje iz Sovjetske zveze, so od Stanteta zahtevali, naj naredi seznam častnikov, ki so po njegovi oceni podlegli snubljenju sovjetske obveščevalne službe. Stante je to zahtevo odločno zavrnil z besedami, da je svoja opozorila posredoval pravočasno – na osnovi opažanj

splošnih razmer v Sovjetski zvezi, na vojaški akademiji pa še posebej. Dejal je še, da je že takrat predlagal, kako naj se odgovori na prizadevanja sovjetske obveščevalne službe, vsak nadaljnji pogovor v tej zvezi pa je odklonil s pojasnilom, da nima več kaj povedati.

Ko je spor med Centralnim komitejem Vsezvezne Komunistične partije (boljševikov) in vodstvom jugoslovanske partije dosegel tako raven, da je Stalin začel pošiljati CK KPJ vedno bolj obtožujoča in žaljiva pisma, sem bil kmalu vključen v krog političnih delavcev, ki so bili s temi pismi seznanjeni. Mislim pa, da bi ta krog moral biti znatno širši. Veliko družbenih delavcev, ki so opravljali zelo odgovorne dolžnosti, je namreč za spor s Stalinom oziroma s Sovjetsko zvezo in vzhodnoevropskimi državami izvedelo šele z javno objavo resolucije informbiroja in s tem povezano izjavo CK KPJ z dne 29. junija 1948. Resolucija informbiroja in izjava CK KPJ sta bili najprej 29. junija 1948 objavljeni po radiu, 30. junija 1948 pa še v dnevnem tisku. Kmalu zatem so bila objavljena tudi pisma, ki sta si jih spomladi 1948 izmenjali obe partijski vodstvi. Predtem neobveščeni družbeni delavci in drugi državljani so se, sicer presenečeni, tako rekoč takoj opredelili za stališča jugoslovanskega partijskega vodstva v tem sporu. Toda marsikateremu družbenemu delavcu, zlasti po okrajih, bi bila vnaprejšnja obveščenost o ostrih razhajanjih med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo v veliko pomoč v trenutku, ko je bilo treba ljudem širše pojasnjevati ozadje tega spora. Večkrat so bili namreč ljudje, zlasti še člani partije in SKOJ na posebnih sestankih samo vprašani: „Si ali nisi za naše vodstvo?“ Malo je bilo

možnosti, da bi kdo brez hudih kasnejših posledic povedal kaj takega, kar je terjalo širšo razpravo ali dodatna vprašanja in odgovore. Največkrat je šlo samo za odgovor *da* ali *ne*. Seveda so pred tem opredeljevanjem na sestankih prebrali resolucijo informbiroja, odgovore našega vodstva na Stalinova pisma in jugoslovansko razlago surovih obtožb in hegemonistične narave te resolucije. Tudi uvodničarji na teh sestankih so strnjeno obnovili stališča CK KPJ do informbiroja in vodstva sovjetske komunistične partije. Toda to je bilo v glavnem tudi vse. Osebni pogledi na spor so bili zoženi le na opisani vsebinski okvir.

Ne bom prehiteval dogodkov, ki so sledili javnemu sporu z informbirojem po objavi njegove resolucije 28. junija 1948 v Bukarešti. Vsi, ki smo pisma že prej brali, smo napeto pričakovali razplet tega spora. Skoraj nihče ni dvomil, da po tako obtožujočih Stalinovih in Molotovih pismih in vedno ostrejših Titovih in Kardeljevih odgovorih nanje, spor ne bo kmalu postal javen. Mislim, da je jugoslovansko partijsko vodstvo do skrajnih možnih meja storilo vse, da bi se spor postopoma le zgladil. Seveda ne s kapitulacijo, temveč tako, da bi med t. i. državami ljudske demokracije, Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo prevladali odnosi, za kakršne se je zavzemala jugoslovanska stran. Ko pa se je informbiro sestal na svojem drugem zasedanju, ki je bilo od 20. do 22. junija 1948 v Bukarešti, je dokončno postalo jasno, da se javnemu sporu ne bo mogoče izogniti ter da je Stalin sklenil odstraniti Tita in skoraj vse njegove najtesnejše sodelavce. Na zasedanje informbiroja je bil namreč s svojimi najožjimi sodelavci povabljen tudi

Tito. CK KPJ je udeležbo na zasedanju odklonil, ker je vedel, da bi jugoslovanska delegacija prišla samo na obsodbo, če ne celo na fizično „osamitev“. Vendar vodstvo komunistične partije večine svojega članstva in celo okrajnih partijskih vodstev ter širše javnosti o teh Stalinovih namerah pred 28. junijem še vedno ni obvestilo. Najverjetneje je že računalo, da bo zagotovo dobilo večinsko podporo med partijskim članstvom in ogromno večino državljanov. Zato se je odločilo počakati, da Stalin zada Jugoslaviji prvi javni udarec. Seveda pa je predvidelo nekatere najnujnejše protiukrepe. Pri enem od njih sem posredno sodeloval tudi sam, in sicer takole:

V Pragi je bil od 19. junija do 8. julija 1948 XI. vsesokolski zlet. Edvard Beneš, eden od najvidnejših čeških politikov v času med svetovnima vojnama in predsednik Češkoslovaške republike v letih 1935–1938 in nato od maja 1945 do 7. junija 1948, ko je po prihodu komunistov na oblast februarja 1948 odstopil s predsedniškega položaja, v dneh zleta ni več imel javne politične funkcije. Toda njegov moralni vpliv med državljani Češkoslovaške je bil še izredno velik. Novo češkoslovaško vodstvo s Klementom Gottwaldom na čelu vsesokolskega zleta ni moglo preklicati, ker so bile priprave nanj že dolge. Predvidena je bila tudi številna mednarodna udeležba, posebno še iz vzhodnoevropskih držav. Sodelovanje na zletu je prijavila tudi Jugoslavija. Za zlet v Pragi je bil pripravljen množični javni nastop članov Fizkulturene zveze Jugoslavije in pripadnikov odreda Jugoslovanske vojne mornarice. Zlet so po eni strani hoteli politično izkoristiti voditelji

Komunistične partije Češke, po drugi strani pa tudi množice Čehov, zlasti še Pražanov, ki so bili privrženi Benešu in pluralističnemu družbenopolitičnemu sistemu. Jugoslovansko politično vodstvo je predvidevalo, da bo informbiro po zasedanju v Bukarešti, ko so se v Prago zgrinjale množice češkoslovaških sokolov in udeleženci zleta iz drugih držav, javno napadel Jugoslavijo. To smo pričakovali tudi v delegaciji jugoslovanske mladinske organizacije, ki jo je na zlet v Pragi povabilo čehoslovaško mladinsko vodstvo. Naša delegacija naj bi jugoslovanskim udeležencem zleta, skupaj z njihovim strokovnim vodstvom pojasnjevala bistvo spora s Stalinom tako, da tudi morebitni informbirojevski politični vdor med naše udeležence ne bi bil možen. V jugoslovanski mladinski delegaciji smo bili predsednik Ljudske mladine Srbije Radenko Bročić, članica mednarodnega oddelka CK LMJ, katere imena se ne spominjam več in jaz. V Prago je poleg mladinske delegacije odpotovala tudi jugoslovanska državna delegacija, ki sta jo vodila predsednik Sveta narodov Ljudske skupščine FLRJ in Prezidija Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije Josip Vidmar in podpredsednik Prezidija Ljudske skupščine FLRJ Josip Rus. Potovali smo skupaj z vlakom iz Beograda. Ko smo se vozili skozi Madžarsko, smo izvedeli, da je informbiro objavil resolucijo proti Jugoslaviji, v kateri je v glavnem povzel vsebino prejšnjih Stalinovih in Molotovih pisem in pozval „zdrave sile“ v naši državi, naj odstranijo „Titovo kliko“. Z Vidmarjem in Rusom smo si razlagali javni spor z informbirojem kot logično posledico naraščajočega spora med sovjetsko in

jugoslovansko partijo in državama v zadnjih mesecih. Bili smo mirni, ker Tito s svojimi sodelavci ni odpotoval na sestanek v Bukarešto. Prepričani smo bili, da bi se najbrž nihče več ne vrnil v domovino, ker je bil Stalin mojster pri odstranjevanju svojih dejanskih, po večini pa namišljenih nasprotnikov. Verjetno našega vodstva ne bi kar odkrito fizično odstranili, temveč bi ali inscenirali nesrečo ali pa bi preprosto potvorili njihov odnos do resolucije informbiroja, češ da jo priznavajo, nato pa bi jih, verjetno kot „skesance“, odposlali na „oddih“ oziroma v konfinacijo. Seveda pa smo v pogovoru namenili osrednjo pozornost razmeram, ki so nas čakale v Pragi. Dogovorili smo se, da bomo najprej vzpostavili stik z našimi udeleženci zleta in njihovim strokovnim vodstvom in jim pojasnili stanje, v katerem je bila Jugoslavija po objavi resolucije informbiroja. Predvideli smo tudi, kako se bomo pogovarjali z našimi gostitelji.

Po prihodu na praško železniško postajo so Vidmarja in Rusa pričakali češkoslovaški vladni predstavniki, našo mladinsko delegacijo pa predstavnik češkoslovaške mladinske organizacije. Odpeljali so nas na njen sedež, kjer nas je sprejel predsednik Zveze češkoslovaške mladine Zdenek Hajzler. Po kratkih vljudnostnih stavkih smo se začeli pogovarjati o napadu informbiroja na Jugoslavijo. Ko smo izrazili začudenje in ogorčenost zaradi vsebine resolucije informbiroja jo je Hajzler, ki je bil pred tem že nekaikrat na obisku pri CK SKOJ v Beogradu, branil, a na naše začudenje veliko blažje in z večjo politično kulturo kot njegovi sodelavci. Imel sem vtis, da se komaj

zadržuje, da je ne bi tudi sam obsodil. Dogovorili smo se, da nam bodo gostitelji takoj omogočili stik z našimi udeleženci zleta. Sporočili so nam tudi, da bo vse mladinske delegacije sprejel na pogovor generalni sekretar CK KP Češke – takrat še ni bila združena s KP Slovaške – Rudolf Slansky. Nastanili so nas v lepo urejenem, toda praznem študentskem domu. Tam je bila samo naša delegacija, kje pa so bile ostale, nam ni nihče povedal.

Bilo je nekaj ovir, vendar smo hitro prišli v stik z jugoslovanskimi telovadci in njihovim vodstvom. Nismo se čudili, da med njimi ni bilo nikogar, ki bi sprejel obsodbo Jugoslavije in se priklonil Stalinu. Še več. Vsi so bili borbeno razpoloženi in prežeti z odločenostjo, da bi kar se da uspešno nastopili na osrednji zletni prireditvi.

Vaje jugoslovanskih udeležencev zleta so bile izredno dobro pripravljene. Strokovno jih je sestavil ugledni telesnovzgojni delavec in mojster telovadne teorije in prakse dr. Viktor Murnik. Njegove telovadne kompozicije so bile v primerjavi s tradicionalnimi predvojnimi nastopi Sokola povsem drugačne. Murnik je opustil klasične telovadne vaje in jih nadomestil z izrazno bogato množično gimnastiko. Kretnje nastopajočih so bile sicer izrazite in do potankosti skladne, vendar sproščene in tako gibčne ter umetniško močne, da so ustvarile vtis, kot da je obširni prireditveni prostor prelila velikanska množica baletk in baletnikov. O odsekanih in s sekundami odmerjenih gibih skorajda ni bilo več sledu. Vse je spremljala nekakšna pravljíčna opojnost, ki je iz trenutka v trenutek presenečala in

navduševala. Nastop jugoslovanske mladine je bil ob čudoviti glasbeni spremljavi res prava umetnost. Vse to sem videl in občutil že doma – na generalki pred odhodom naših zletnih udeležencev v Prago. Murnik je zletni nastop naših telovadcev naslovil *V boju za svobodo*.

Med našimi udeleženci zleta je vladala vzorna disciplina. Pred nastopom so odhajali v mestno središče v skupinah. Takoj ko so Pražani videli, da srečujejo Jugoslovane, so jih navdušeno pozdravljali, skandirali Titovo in Beneševo ime in se povsem odkrito solidarizirali z Jugoslavijo. Srečanja Pražanov z našimi telovadci so se spreminjala v demonstracije proti obstoječemu režimu oziroma manifestacije za Beneša in Tita. Da se to ne bi izrabilo za morebitno oviranje ali celo odpoved nastopa naših telovadcev na osrednji prireditvi na velikem stadionu, jim je naše strokovno vodstvo priporočilo, naj ob teh srečanjih z meščani Prage ostanejo mirni in naj javno ne kršijo nenapisanih pravil, da se mora gost do gostitelja – v tem primeru do obstoječe češkoslovaške oblasti – vesti vljudno in brez vmešavanja v odnose med njo in domačimi državljani. Sicer pa so se naši telovadci s Pražani dejansko solidarizirali že s tem, da so mednje prihajali, jim ljubeznivo odzdravljali in mirno nadaljevali svojo pot.

Pred začetkom glavnih zletnih prireditev na velikem praškem stadionu je mladinske delegacije sprejel Slansky. Z njim je bila še neka članica politbiroja CK KP Češke, katere imena se ne spominjam več. Sprejem pri Slanskem mi je ostal globoko v spominu, ker je bil zelo zanimiv. Po vljudnostnem pozdravu smo sedli in

Slansky nas je med drugim vprašal, ali smo seznanjeni z resolucijo informbiroja. Naša delegacija je po krajšem molku vseh navzočih prosila za besedo in mimo vsakega protokola prešla v napad. Dejali smo, da je tako vmešavanje v jugoslovanske notranje zadeve, kot jih doživljamo z resolucijo informbiroja, sprto z vsemi pravili meddržavnih in političnih odnosov. Slanskega smo tudi vprašali, katere so tiste „zdrave sile“ v Jugoslaviji, na katere računa informbiro, ki naj bi obračunale s t. i. Titovo kliko. Dotaknili smo se še drugih obtožb iz resolucije informbiroja. Še najbolj ostro pa smo poudarili, da smo se v Jugoslaviji osvobodili sami in da imamo zato tudi sami pravico izbirati pot notranje družbenopolitične ureditve. Slansky je ostal miren in je proti pričakovanju zgolj ponovil načelna izhodišča resolucije informbiroja ter poudaril, da je treba uveljavljati mednarodni proletarski internacionalizem. Spominjam se, da sva z Bročićem terjala še nekaj odgovorov na posamezne obtožbe tako v resoluciji kot v Stalinovih pismih. Slansky je še naprej odgovarjal mirno in se ni odmikal od načelnih trditev resolucije. Z njimi je obšel v glavnem vsa naša konkretna vprašanja. Nato je zbrane vprašal o počutju v Pragi, dodal še nekaj misli o vsesokolskem zletu in kmalu končal pogovor oziroma sprejem. Takrat pa je k njemu pristopil vodja mladinske delegacije iz Albanije in mu v prihuljeni drži izročil v manjšo škatlo zavito darilo. Nobena druga delegacija ni storila česa podobnega. Ko smo odhajali, smo se Jugoslovani in Slansky dostojno poslovili. V Slanskyjevih očeh nisem zasledil sovraštva ali nejevolje. Prej bi lahko rekel, da so bile vprašujoče

in zaskrbljene. Na ta sprejem sem nato kmalu pozabil. Toda spomin na srečanje s Slanskym in na slovo po sprejemu je oživel, ko sem leta 1951 iz informativnih sredstev izvedel, da je bil aretiran ter da ga je češkoslovaška partija postavila pred sodišče in ga obdolžila revizionizma. Slansky je bil leta 1952 obsojen na smrt in tudi usmrčen. Paradoksalno je, da je češko KP na sestanku informbiroja junija 1948 v Bukarešti vodil prav Slansky. Ker so predstavniki komunističnih partij na tem sestanku sprejeli resolucijo proti KPJ, je tako bil Slansky formalno tudi eden od njenih tvorcev.

Pred začetkom nastopa čeških sokolov in udeležencev iz drugih držav si je naša delegacija dodobra ogledala Prago. Sicer pa je bila v tem času v študentskem domu osamljena. Spominjam se, da nas je tam obiskal predsednik češkoslovaške mladinske organizacije Hajzler. Tako kot ob našem prihodu v Prago je bil tudi tokrat zelo vljuden. Spraševal nas je o vodilnih članih CK SKOJ, ki jih je srečal ob svojih obiskih v Beogradu, političnih vprašanj pa ni načenjal. Seveda smo jih mi. Hitro smo uvideli, da mu je ponovni pogovor o napadu informbiroja na Jugoslavijo odveč. Dejal je le, da je prepričan, da se bo spor med vzhodnoevropskimi partijami in nami kmalu zgladil.

Nastopil je 3. julij 1948, dan glavne zletne prireditve. Njena otvoritev je bila na nabito polnem velikem sokolskem stadionu veličastna. Vsi nastopajoči so ob otvoritvenemu mimohodu želi množične aplanze. Ko pa so na stadion prikorakali Jugoslovani, zlasti še pripadniki Jugoslovanske vojne mornarice, je stadion zabučal od navdušenja, ki se dolgo ni poleglo. Pri tem

je stadion večkrat gromovito skandiral: „Tito! Tito! Beneš! Beneš!“ Večje demonstracije proti informbiroju, Stalinu in tudi proti vladajočemu češkemu partijskemu vodstvu si ni bilo mogoče zamisliti. To se je v še večji meri ponovilo ob telovadnem nastopu jugoslovanske mladine in mornarjev.

Nastop Jugoslovanov je že na začetku osupil celoten stadion. Ko smo pred tem gledali nastop čeških sokolov, so ti pred začetkom svojih vaj strumno prikorakali na stadion. Naši telovadci pa so po najavi na videz v neredu pritekli na stadion. Množica je po prvem navdušenju presenečeno onemela. Toda tako rekoč v hipu se je „nered“ spremenil v čudovito podobo nastopajočih. Vsak izmed njih je bil na predvidenem mestu in njihove vaje, ki sem jih že opisal, so presenetile gledalce. Navdušeno so odobravalili posamezne neobičajne prehode v nastopu. Gledalci so ponovno skandirali Titovo ime. Višek navdušenja pa so poželi naši mornarji. Njihov nastop je bil brezhiben. Mornarji so iz osnovne formacije bliskovito oblikovali podobo sidra, se vrnili v prejšnji položaj, nato pa so oblikovali jugoslovanski državni grb v barvah ter napis TITO in peterokrako zvezdo. Tako navdušenih in hvaležnih gledalcev do takrat še na nobenem stadionu nisem videl. Jugoslovani smo v Pragi doživeli veliko zadoščenje. To je bil prvi javni Stalinov poraz. Češkoslovaška oblast se je morala s tem sprijazniti. Z Vidmarjem in Rusom smo ta velika dogajanja izčrpno komentirali. Praga je namreč zlet pripravljala že pred znanimi februarскими dogodki na Češkoslovaškem. Tudi sokolska organizacija je tam še vedno obstajala. Tako novi režim

ni mogel naenkrat spremeniti vsega, kar mu ni bilo po volji, saj večine javnega mnenja ni imel na svoji strani. Na zletnih prireditvah so ljudje to na svojevrsten način javno pokazali.

Na koncu zleta je Hajzler priredil svečano poslovilno kosilo za vse mladinske delegacije. Med kosilom je prišlo do incidenta med menoj in že omenjenim vodjem mladinske delegacije iz Albanije. Jugoslovanska in albanska delegacija sta si za dolgo mizo sedeli nasproti. Med kosilom nas je vodja albanske delegacije venomer izzival in žalil s še hujšim besednjakom, kakršnega smo brali v Stalinovih in Molotovih pismih ter v resoluciji informbiroja. Odgovarjali smo mu z argumenti. Ko pa je v svoji napadalnosti postal nesramen in je prestopil vse meje sprejemljivega obnašanja, sem vzkipeł. Opsoval je namreč vse, kar je bilo takrat jugoslovanskega, s Titom in celotno državo vred, pri tem pa „prisegal“ na Stalina in Sovjetsko zvezo. Ne spominjam se vsega, kaj smo mu odgovorili. Zapomnil sem si le to, da je Albanec na moj protest, ki je bil oster, a vendar dostojen, odgovoril: „Govoriš kot Đilas!“⁶ Ko smo videli, da se hoče

⁶ Milovan Đilas je bil v tistem času član Politbiroja CK KPJ in eden najožjih sodelavcev Josipa Broza Tita. Ko je pred sporom z informbirojem obiskal Sovjetsko zvezo in tam, po Stalinovi oceni, neustrezno govoril, je to Stalin s pridom uporabil v pismih CK KPJ. Ker sem se na tem mestu že zaustavil ob Đijasju, naj ob tej priložnosti opozorim tudi na nekatere okoliščine ob njegovi znani odstranitvi iz javnega političnega življenja na 3. (izrednem) plenumu CK ZKJ, ki je bil 16. in 17. januarja 1954 v Beogradu. Morda bo to zanimivo za raziskovalce povojne jugoslovanske zgodovine. Naključje je bilo, da sem prisostvoval temu plenumu. V Socialistični zvezi delovnega ljudstva Slovenije sem tedaj vodil komisijo za tisk in sem bil zato na ta plenum tudi povabljen. Plenum je potekal v ozračju velike politične napetosti v vrhu CK ZKJ. Na javnost ta napetost ni imela posebnega vpliva. Očitno pa je vodstvo ZKJ računalo tudi na

Albanec še naprej prepirati, je naša delegacija vstala in se poslovila od Hajzlerja. Povedali smo mu, zakaj jih zapuščamo sredi kosila. Prosili smo ga, da nam predčasno zagotovi prevoz na letališče. Za tisti dan smo namreč imeli zagotovljen letalski prevoz v Beograd.

Kljub čudoviti Pragi in ob njenih prijaznih in Jugoslaviji naklonjenih meščanih, smo si želeli čimprejšnje vrnitve v domovino, jaz pa še posebej v Ljubljano. Zavedal sem se, da vstopamo v popolnoma novo obdobje v povojnem razvoju Jugoslavije in Slovenije. Tako je tudi Ljudska mladina Slovenije naenkrat imela pred seboj nove naloge. Zato sem se po prihodu v Beograd še isti večer z vlakom odpeljal v Ljubljano.

V dneh, ko smo bili v Pragi, se je v Jugoslaviji in Sloveniji politično življenje izjemno razgibalo. Objava resolucije informbiroja in pisem, ki sta si jih pred tem izmenjali vodstvi CK VKP(b) in CK KPJ, je presenetila skoraj vse državljane, saj je pred tem, kot sem že dejal, za spor med vodstvi Komunistične partije Jugoslavije in VKP(b) vedelo zelo malo ljudi. Predhodni odhod sovjetskih inštruktorjev iz Jugoslavije

to možnost, zlasti še med nekaterimi visokimi častniki JLA, ki so bili, tako kot Đilas, po rodu Črnogorci. V dvorani, v kateri je plenum potekal, sem sedel pri njenem robu, ki je bil obdan z debelo zaveso. Ob meni je sedel tudi general Milan Žeželj, ki je kot poveljnik Garde JLA skrbel za Titovo varnost. Nekajkrat je vstal in odgrnil zaveso, za katero so bile radiozveze. Ob njih je stalo tudi nekaj v civilne obleke preoblečenih častnikov. Prepričan sem bil, in to so potrdili tudi nekateri drugi blizu sedeči udeleženci plenuma, da je tedaj Žeželj sprejemal obvestila o stanju v državi, posebej pa še v vojski in da bi, če bi bilo treba, ukazal izvršitev ustreznih, najbrž že vnaprej predvidenih ukrepov. Plenarno zasedanje CK ZKJ so namreč neposredno prenašale vse najpomembnejše radijske postaje v državi. Toda plenum se je kljub nekaterim dramatičnim razpravam v celoti končal tako, kot je bilo predvideno in njegov sklep o izključitvi Đilasa iz CK ZKJ ni nikjer v državi imel resnejšega odziva.

namreč ni preveč začudil sredin, v katerih so delovali. Nesoglasja, ki so že kmalu po njihovem prihodu v Jugoslavijo nastajala ob povsem določenih vprašanjih strokovne prakse in deloma tudi ob načelnih političnih vprašanjih, namreč niso navajala k misli, da bodo povzročila javen meddržavni in ideološki spor. Malokdo je pričakoval, da se bodo prav načelna idejna in politična razhajanja med vodstvi obeh držav vedno bolj poglobljala in povzročila globalni javni spopad v političnih, gospodarskih in vseh drugih meddržavnih odnosih. Javni spor je dobil takojšnjo mednarodno razsežnost. Hitro pa je prerasel do ravni, ko je bilo mogoče pričakovati oboroženo agresijo Sovjetske zveze in vzhodnoevropskih držav na Jugoslavijo.

V knjigi *Moja resnica* sem opisal idejnopolitične vzroke razhajanj med Jugoslavijo in Stalinom, vzhodnoevropskimi državami in večino mednarodnega komunističnega gibanja, ki je bilo podrejeno Sovjetski zvezi (npr. Komunistične partije Italije, Francije, takrat celo Kitajske in druge na vseh celinah). Opisal sem tudi vpliv teh razhajanj na nadaljnji družbenopolitični razvoj v Jugoslaviji, ki se je v letih po resoluciji informbiroja ločil od sovjetskega modela in ubral svojo pot socialističnega samoupravljanja in samostojne in izvirne zunanjepolitične dejavnosti.⁷ Zato se bom ustavil le še pri nekaterih podrobnostih iz notranjepolitičnega dogajanja v tistem času.

Ko sem se vrnil iz Prage v Ljubljano, so me sodelavci na GO LMS in PK SKOJ obvestili, kako so doživljali objavo resolucije informbiroja. Obe mladini-

⁷Glej op. 4.

ski vodstvu sta se sestali z vodstvom CK KPS, ki ju je seznanilo z resolucijo informbiroja in Stalinovimi in Molotovimi pismi ter Titovimi in Kardeljevimi odgovori nanje. Vsakdo se je moral opredeliti o vsebini teh dokumentov. Ko sem prišel v Ljubljano, je bilo to opredeljevanje v vseh organizacijah Komunistične partije Slovenije na vrhuncu. Seveda so poleg tiska in radia slovenski javnosti spor s Stalinom razlagali tudi partijski aktivisti na terenu. Toda, kot sem že dejal, v prvih dneh po objavi resolucije informbiroja ni bilo posebnih razprav o idejnopolitičnih vidikih tega spora. Nekateri globlje razmišljujoči ljudje pa so hoteli izvedeti ali povedati kaj več o resoluciji informbiroja, čeprav so se večinoma v celoti strinjali s stališči CK KPJ. Prav CK KPJ, republiška partijska vodstva in celotna partijska organizacija so namreč potem, ko se je takoj po vojni zaostri- lo tržaško vprašanje, ki so ga zahodne države želele rešiti v prid Italiji, prikazovali Sovjetsko zvezo kot našo naravno zaveznico in idejno sorodno usmerjeno državo. Sovjetska diplomacija je glede tržaškega vprašanja do sklenitve mirovne pogodbe z Italijo 10. februarja 1947 v glavnem res podpirala Jugoslavijo. V javnih prostorih so poleg Titovih slik visele tudi Stalinove slike. V kinodvoranah so prevladovali sovjetski filmi, v srednjih šolah je bila ruščina obvezen tuj jezik, meddržavne kulturne vezi s Sovjetsko zvezo in vzhodnoevropskimi državami so bile zelo razvite, prav tako pa tudi gospodarsko in drugo sodelovanje. Toda, ko sedaj gledam na tisti čas, se mi dozdeva, da je jugoslovansko in slovensko politično vodstvo zaradi teh vezi in dokajšnje prosovjetske propagande v državi sko-

raj vse do resolucije informbiroja precenjevalo Stalinov vpliv na naše javno mnenje. Zato je čim prej želelo imeti jasno podobo o opredelitvi državljanov, posebej še članov komunistične partije (v upravnih službah, vojski, policiji, na univerzi, med strokovnimi kadri itd.) do Stalina in Sovjetske zveze. Res je sicer, da smo imeli odkrite privrženice Stalinove politike v Jugoslaviji, t. i. informbirojevce. Toda teh je bilo še posebej v Sloveniji malo.⁸ Razumljivo pa je, da je bil v trenutku, ko je Stalin pozval, naj t. i. „zdrave sile“ zrušijo obstoječe vodstvo v državi in Jugoslavijo popolnoma podredijo njegovi volji, vsak „pravi“ informbirojevec neposredno ali vsaj možno nevaren državi in ga je bilo treba začasno osamiti. Vendar v skladu z zakoni, ki morajo ustrezati merilom mednarodnega prava. Večinoma pa je pri nas to potekalo grobo in uničujoče. Znano je, kaj se je dogajalo po zaporih, na Golem otoku in drugod. Vse obsodbe vredno pa je bilo, da so človeka, ki je v tem času želel zgolj poglobljeno razpravljati o vzrokih spora in morda izreči tudi kako kritično mnenje o stanju v družbi, ne da bi se ob tem strinjal z resolucijo informbiroja, razglasili za informbirojevca in ga obtožili, da je v usodnih trenutkih za državo kolebal in s tem objektivno podprl Stalina. Še huje pa je bilo, če je tako usodo doživel človek, ki je bodisi na sestanku bodisi v povsem osebem pogovoru vprašal, kakšne bodo posledice spora s Stalinom, oziroma se je čudil, kako je mogel „modri“ Stalin popolnoma brez razloga tako surovo napasti KPJ in jugoslovansko državo. To

⁸ O tem v svoji razpravi Informbirojevstvo na Slovenskem kompleksno piše dr. Aleš Gabrič. – *Prispevki za novejšo zgodovino*, 33, 1993, št. 1-2, str. 163-175.

omenjam tudi zato, ker sem sam tiste dni na Miklošičevi cesti v Ljubljani srečal rojaka iz svojega rodnega kraja, ki glede tega še ni bil docela opredeljen in se je čudil, kako je mogoče, da je „modri“ Stalin napadel KPJ in našo državo. Bil je častnik JA in se je vračal na svoje delovno mesto na Hrvaško. V času objave resolucije informbiroja je bil na oddihu na domu svojih staršev in se zato na svojem delovnem mestu ni imel priložnosti opredeliti. Na to srečanje sem že pozabil, pa me je pred dobrim desetletjem in pol sam spomnil, kako sem se odzval na njegovo govorjenje. Povedal mi je, da sem ga zgrabil za nadlaket in ga peljal v svojo pisarno, ki je tudi bila na Miklošičevi cesti. Dejal mi je, da še sedaj ob spominu na to srečanje občuti močan stisk moje roke, ki ni popustil, dokler nisva prišla na stopnišče zgradbe GO LMS. Sejna soba poleg moje pisarne je bila takrat prazna. Napotil sem ga vanjo in mu odločno dejal, naj še enkrat prebere resolucijo informbiroja in naš odgovor nanjo. V branje sem mu dal tudi pisma, ki sta si jih pred resolucijo izmenjala CK KPJ in CK VKP(b). Ko je vse gradivo prebral, se je vrnil v mojo pisarno. Prosil sem ga, naj vse skupaj prebere še enkrat. Nato sva sedla in z vso mirnostjo in prizadevnostjo sem mu razložil bistvo spora s Stalinom, seznanil pa sem ga tudi z doživetji v Pragi. Z vsem, kar sem mu povedal, se je globoko strinjal. Nato sem ga vprašal, kako bi se „opredelil“ po vrnitvi na Hrvaško in ali bi ocenjeval nastale politične razmere tako, kot je govoril z menoj na ulici. Odgovoril mi je pritrdilno in se mi skoraj pretresen zahvalil za pogovor. Ne trdim, da moj rojak ne bi mogel srečati

človeka, ki ne bi ravnal tako kot jaz. Mislim pa, da je bilo tedaj več možnosti, da bi naletel na nekoga, ki bi ga uvrstil med informbirojevce in da bi skoraj gotovo končal na Golem otoku ali pa, glede na to da je bil v armadi, tudi kje drugje. Kasneje sem bil še posebej zadovoljen, ko sem izvedel, da nisem bil edini, ki je tako ravnal. Celo Kidrič je takrat moral v neki ljubljanski vili o bistvu spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo vso noč prepričevati uglednega partijskega delavca, ki je potem postal eden najuspešnejših idejnopolitičnih bojnikov proti informbiroju in Stalinu.

V LMS in SKOJ privržencev informbiroja, razen nekaj izjem, nismo imeli. V Glavnem odboru LMS in PK SKOJ ni bilo nobenega. Enako je bilo tudi v nižjih vodstvih LMS in SKOJ, razen v enem okraju na Štajerskem. Tam sta se za resolucijo informbiroja neomajno opredelila vodeča okrajna mladinska funkcionarja. Tako stanje v LMS in SKOJ v Sloveniji je bilo povsem razumljivo. Mladina in Slovenci, ki so se udeležili NOB ali pa so ga podpirali in so zato mnogi med njimi prestajali hude okupatorjeve zapore in koncentracijska taborišča, so vedeli, da smo se okupatorjem uprli pod vodstvom Osvobodilne fronte in se s partizanskim bojem osvobodili sami. Res je, Sovjetsko zvezo smo tako kot Veliko Britanijo in ZDA imeli za zaveznico v tem boju. Na Sovjetsko zvezo smo bili tudi čustveno bolj vezani. Toda za osvoboditeljico je nismo imeli nikoli, tudi takrat ne, ko so bili odnosi med njo in Jugoslavijo najtesnejši. Stalin pa je napadel bistvo našega osvobodilnega boja. Primerjal nas je s fašisti. Zato med ljudmi ni bilo nobene dileme: zanj ali za Tita. Na

mah so se odločili za popolnoma neodvisno Jugoslavijo in Tita.

Naj končam to poglavje z anekdoto, ki sem jo doživel na Titov rojstni dan 25. maja 1949 v Beogradu. Tistega leta sem že skoraj pet mesecev živel v Beogradu in delal v Biroju Centralnega komiteja Ljudske mladine Jugoslavije. Tito je na svoj rojstni dan v popoldanskih urah sprejemal delegacije zveznih in republiških političnih in oblastnih vodstev v starem dvoru v središču Beograda. Naneslo je, da je delegacija Centralnega komiteja Ljudske mladine Jugoslavije prišla v sprejemno dvorano prva. Titu, ki je civilno oblečen stal sam sredi dvorane, smo se približali in mu zaželeli vse najboljše, posebno pa, da bi med nami še dolgo živel in vodil državo. Ob tej želji je Tito z vzklikom prekinil vodjo naše delegacije Milijana Neoričiča in dejal: „Ne daj bože da živim i radim previše dugo jer ću inače činiti gluposti kakve radi Staljin!“ Tega ni izrekel v šali, ampak z resnim povzdignjenim glasom. Takrat je imel Tito 57 let. Že ko smo se mu v dvorani približali, sem zagledal njegov sicer živahen obraz, ki pa je le odkrival izmučenost. Poznalo se je, da nosi veliko težo bremen, ki sta mu jih takrat naprtila informbiro oziroma Stalin. Ker sem tedaj Tita prvič neposredno videl v civilni obleki – drugače je bil vedno v maršalski uniformi, navadno pokrit s kapo s ščitnikom – se mi je zdel nekoliko manjši kot ponavadi. Oči so bile nemirnejše in so dajale popolnoma nov vtis. V trenutku se je v moji zavesti izoblikoval njegov značajski profil. Z njim sem se prvič neposredno srečal leta 1946, ko je kot gostitelj poljske državne delegacije na čelu s predsednikom

Narodnega sveta Poljske Boleslavom Bierutom in maršalom Poljske Mihalom Rolo Zymierskim 23. oktobra 1946 potoval skozi Postojno v Opatijo in Reko. Tita sem na postojnskem trgu sprejel kot predsednik Poverjeništva Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za cono B slovenskega Primorja. Takrat je bil v beli maršalski uniformi. Ko sem se z njim rokoval in ga pred zbrano množico v krajšem govoru pozdravil, se mi je zdel povsem drugačen kot tokrat 25. maja 1949 – večji in živahnejši. Navdušeno množico je vzpodbudno nagovoril, ji zagotovil, da bo Jugoslavija storila vse za priključitev Primorske k matični domovini in izrazil zadovoljstvo, da je prav v času največjih prizadevanj v tej smeri stopil na primorska tla.

Sproščeni pogovor mladinske delegacije s Titom je potem zamrl, ker so k njemu pristopile druge delegacije, ki so prišle na sprejem.

Delovanje slovenskega mladinskega vodstva

V Pokrajinskem komiteju SKOJ za Slovenijo so bili ob mojem prihodu iz Primorske Niko Belopavlovič, organizacijski sekretar PK SKOJ, Zorka Peršič, direktorica Mladinske knjige, Ervin Dolgan-Janez, ki je bil odgovoren za kadrovska vprašanja, Iztok Žagar, ki je odgovarjal za idejnopolitično področje, Alojz Erbežnik, ki je vodil mladinsko organizacijo v enotah JA v Sloveniji, sekretar Mestnega komiteja SKOJ v Ljubljani Janez Hočevar ter še drugi člani, in sicer Saša Cvahte, Jelo Gašpersič in Vlado Šestan, ki je bil v PK SKOJ odgovoren za zamejska mladinska vprašanja in

mednarodne zveze. Alenka Nedog, Stane Markič, Stane Repar in skojevska aktivistka iz Primorske Mirka Mozetič-Ciglič pa so bili v ta komite sprejeti nekoliko kasneje, verjetno po odhodu nekaterih dotedanjih članov. V sekretariatu GO LMS, ki sem ga vodil od III. kongresa LMS junija 1947, pa so bili: sekretar GO LMS Niko Belopavlovič in člani sekretariata GO Zorka Peršič, Saša Cvahte, Ervin Dolgan-Janez, Jelo Gašperšič, Janez Hočevar, Vlado Šestan, Iztok Žagar in najbrž še kdo. Kot sem že dejal, se je PK SKOJ redko sestajal, ker je bila glavnina njegovega delovanja v Ljudski mladini Slovenije. Bolj pogosta pa so bila razna posvetovanja in tematske konference z okrajnimi vodstvi SKOJ, še večkrat pa z okrajnimi vodstvi LMS. Na teh tematskih posvetovanjih so bili praviloma prisotni delegati iz najmočnejših organizacij SKOJ ali LMS iz šol, tovarn, rudnikov in tudi iz kmetijstva. V zgradbi takrat zaprtega hotela Bellevue v Ljubljani je zelo uspešno delovala tudi republiška mladinska politična šola, ki sta jo vodila GO LMS in PK SKOJ. Najprej je bila direktorica te šole Anica Potrata, nato pa Tatjana Belopavlovič. V času, ko sem delal v republiškem mladinskem vodstvu v Ljubljani, sta se obe mladinski organizaciji že pospešeno stapljali v eno. Zato so bili slušatelji te šole hkrati iz vrst SKOJ in LMS. Obe mladinski organizaciji oziroma njuni vodstvi sta poleg tekočih opravil v PK SKOJ in sekretariatu GO LMS najpogosteje obiskovali okrajna mladinska vodstva ter mladinske in skojevske aktive na terenu. Imeli smo tudi redna zasedanja celotnega GO LMS. Obiske aktivov na terenu smo ponavadi združevali s pogovori in širšimi

sestanki z mladimi, ne glede na to ali so bili vsi člani SKOJ ali LMS. Politične in ostale naloge obeh organizacij so namreč bile v tistem času povsem vgrajene v splošno družbenopolitično, upravno, gospodarsko, izobraževalno in kulturno dejavnost v Sloveniji in Jugoslaviji. Zato smo se ob takih priložnostih velikokrat sestajali tudi s posameznimi okrajnimi političnimi in oblastnimi vodstvi. Redno smo spremljali tudi mednarodno politiko in se sistematično povezovali predvsem s slovensko zamejsko mladino. Vključeni smo bili tudi v mednarodne mladinske povezave, ki jih je organiziralo zvezno mladinsko vodstvo.

Organiziranje mladinskih delovnih akcij je terjalo veliko neposrednega dela z mladino in ustreznimi strokami. Ustvarjalnega političnega ozračja namreč ni bilo mogoče doseči z demagoškimi političnimi gesli. Delovati je bilo treba sredi življenja, kakršno je takrat bilo, govoriti odkrito in pošteno in dajati osebni zgled. Mladine namreč tudi teoretično ni bilo mogoče pritegniti k sodelovanju za premagovanje povojnih stisk s pritiski ali politično prevaro. Nekaj je sicer vedno lahko indoktrinirati, večine pa praviloma ne, saj je v naravi mladega človeka, da si sam oblikuje in uresničuje življenjske cilje, o katerih meni, da so zanj najprimernejši in tudi osebno koristni. Če je danes marsikdaj pri manjšem delu mladih drugače, je treba povedati, da je povojna mladina, tako kot večina današnje, hotela čimprej uresničiti svoje cilje z izobrazbo in zaposlitvijo. Hotela je doseči eksistenco, ki bi ustrezala vsaj povprečju doseženega gmotnega, duhovnega in seveda tudi razvedrilnega standarda v razvitejšem delu sveta. Zato

smo stremeli, da obe mladinski organizaciji in njeni aktivisti na vseh ravneh opravljajo svoje delo skladno s temi dejstvi. Brez hvale lahko trdim, da sta SKOJ in LMS glede tega veliko dosegla. Večina mladine je objektivno ocenjevala prvi povojni čas. Vanj se je tvorno vključevala in sprejemala bremena, ki jih je zmogla obvladati. Pripravljala se je na kasnejša leta, ko so se ta bremena v skladu z njeno poklicno usposobljenostjo še povečala. To je bil čas, ko so naše šole dale veliko strokovnjakov, ki so v gospodarstvu in družbeni nadgradnji kljub obdobjem totalitarne komponente vladanja v državi, ustvarili velik del tega, kar imamo danes. V t. i. tranziciji se je del tega bogastva pogreznil v nenasitno močvirje sprevrženih načel tržnega gospodarstva, kar naglo povečuje socialne krivice.

Mladinski aktivisti so takrat, tako kot večina starejših, delali prek svojih moči. Zato ni čudno, da so občasno „spontano“ doživljali tudi trenutke zabave in se včasih sproščali na nerazumljive načine. Tako se je leta 1947 dogodilo tudi v Ljubljani. Boris Kraigher, ki je bil takrat notranji minister v vladi Ljudske republike Slovenije, mi je neko jutro telefoniral in me prosil, naj bi PK SKOJ posvetil več pozornosti obnašanju manjšega dela mladine v Ljubljani, češ da v mestu nastaja mladinsko huliganstvo. Dejal je, da so bili prejšnjo noč v mestnem središču, kjer je bilo tudi njegovo ministrstvo, prevrnjeni vsi koši za smeti. Povedal mi je tudi, da Ljudska milica kljub vsem prizadevanjem krivcev še ni odkrila in da je možno, da se bo tako ravnanje še ponovilo. Ker smo tistega dne ravno imeli sejo PK

SKOJ, sem to Kraigherjevo sporočilo uvrstil na konec dnevnega reda. Ko sem člane PK SKOJ seznanil s tem sporočilom in jih prosil za predloge, kako naj se PK SKOJ oziroma GO LMS odzove na to Kraigherjevo posredovanje, je zavladal popoln molk. Zbrane sem bodril, naj le spregovorijo, hkrati pa sem tudi povedal, da osebno mislim, da mladinska organizacija ne more opravljati redarske službe, da pa lahko v okviru rednega dela z mladino spregovori tudi o kulturi obnašanja v njenem prostem času. Molk je trajal še naprej. Končno je spregovoril Jelo Gašperšič. Dejal je približno takole: „Kaj bi se sprenevedali! Nekateri tu sedeči in še nekaj drugih iz naše hiše smo preteklo noč malo globlje pogledali v kozarec in razposajeni kot smo bili, smo za zabavo napravili tudi to.“ S tem smo rešili „huliganski eksces“, Kraigherjeva služba pa ga je morala uvrstiti med nerešene zadeve.

Pokrajinski komite SKOJ in Glavni odbor Ljudske mladine Slovenije sta imela takorekoč skupna delovna telesa. O njihovem delu in kadrovski zasedbi sem nekaj že povedal. Po spominu bi naštel le še vodje posameznih oddelkov v času, ko sem delal v GO LMS: organizacijski oddelek je vodil Fric Frankel, pionirskega Tilka Blaha, za mladinske delovne akcije je bil odgovoren Jelo Gašperšič (v tem oddelku je deloval tudi Drago Seliger), za kulturo in prosveto je skrbel Ciril Trček, za šolstvo pa Danica Žagar. Po odhodu Ervina Dolgana je bil za kadre odgovoren Franček Mirtič, študijska in ostala vprašanja na ljubljanski univerzi pa je med drugim spremljal Saša Cvahte, dokler ni odšel na nadaljevanje rednega študija na Medicinsko

fakulteto v Ljubljani. Po odhodu Nika Belopavloviča z mesta organizacijskega sekretarja PK SKOJ ga je nasledil Janez Hočevnar, ki je postal tudi sekretar GO LMS. Po mojem odhodu v Beograd je bil Janez Hočevnar izvoljen za predsednika GO LMS.

II. V BEOGRADU

Dvajsetega decembra 1948 sem bil na združitvenem kongresu SKOJ in Ljudske mladine Jugoslavije v Beogradu izvoljen v Biro Centralnega komiteja LMJ. V Biroju CK LMJ smo bili razen podpolkovnika Milojka Drulovića, ki je vodil mladinsko organizacijo v JA, vsi profesionalni politični delavci. Biro CK LMJ je vodil predsednik Milijan Neoričić iz Srbije. Sekretar Biroja je bil Milutin Baltić iz Hrvaške, člani pa so bili Radenko Bročić in Milka Ščepanović iz Srbije, Jozo Bačić in Ruža Ervačinović iz Hrvaške, Mića Rakić in Stojan Bjelajac iz Bosne in Hercegovine, Krste Markovski iz Makedonije, Milorad Pešić iz Črne gore ter Vlado Šestan in jaz iz Slovenije. Vsi smo delovali pri uresničevanju splošnih nalog organizacije, vsak pa je imel še svojo posebno delovno področje. Jaz sem bil odgovoren za delo LMJ na srednjih šolah in univerzah, obenem pa so me zadolžili še za splošne in finančne zadeve. O delu LMJ in njenega osrednjega vodstva ter njegovih delovnih teles bi lahko veliko povedal, toda tega se bom v tem zapisu dotaknil bolj obrobno.

V Beograd sem odpotoval takoj po decembrskem

združitvenem kongresu SKOJ in LMJ. V delo se mi ni bilo težko vživeti, ker sem razmere med mladino v Jugoslaviji spoznaval na zveznih mladinskih posvetovanjih in plenarnih zasedanjih zveznega vodstva Ljudske mladine Jugoslavije. Čeprav je bila stopnja razvitosti republik različna, so bila delovna torišča mladinske organizacije povsod v glavnem podobna, večkrat celo enaka, ne glede na vsebinsko raznolikost problemov, s katerimi smo se srečevali v posameznih delih države. Republiška mladinska vodstva so jim bila praviloma kos. To sem videl ob obiskih mladinskih organizacij v posameznih delih Jugoslavije. Jugoslavijo sem šele takrat od blizu spoznaval. Bil sem povsod, razen na Kosovu. Tja je največkrat hodil Radenko Bročić. Posebej se nisem spraševal, zakaj nisem imel priložnosti obiskati te pokrajine. Po znanih dogodkih na Kosovu leta 1981 sem spoznal, da je bilo spremljanje in usmerjanje tamkajšnjega upravnega, političnega in ostalega življenja v tistih prvih povojnih letih predvsem

Avtor (v sredini) z vodstvom mladinske organizacije Bosne in Hercegovine na Ilidži pri Sarajevu maja 1949

domena srbske republike. Pravzaprav je širša jugoslovanska javnost za povojne razmere na Kosovu izčrpnje izvedela šele po letu 1981.

V bivanje v Beogradu sem se hitro vživel. V dobrem spominu imam predvsem Beograjčane in življenjski utrip tega mesta. Značilni so bili radoživost Beograjčanov in pristni človeški odnosi med večino prebivalcev tega mesta ne glede na narodnost, vero in izobrazbo. Tako ozračje je bilo prav gotovo posledica konca utesnjenosti, ki jo je povzročila druga svetovna vojna oziroma okupacija.

Zgradba CK LMJ je bila ob beograjskem trgu Slavija, v „soliterju“, kot so jo imenovali Beograjčani. Pred vojno je to bila moderna stanovanjska stavba – napol blok, napol stolpnica. Oddelek za srednje in visoke šole je bil v šestem nadstropju, vendar dvigalo v stavbi ves čas, kar sem bil v Beogradu, ni delovalo. V tem nadstropju sem imel tudi svojo pisarno. Vodja oddelka in moj pomočnik je bil Slovenec Bogdan Cepuder. V oddelku je bilo še nekaj mladih, ki so vsi izredno študirali na beograjski univerzi. Med profesionalnimi delavci v tem oddelku pa smo imeli tudi vrhunskega pedagoga, profesorja Mirka Paprenico, ki je bil doma iz Boke Kotorske. Njegov rod je že zelo dolgo živel v Boki Kotorski, zato se je imel za Bokelja, kot je imenoval tamkajšnje staroselce. Bil je slavist. Še nihče mi ni doslej potrdil (verjetno sem spraševal premalo poučene ljudi) njegove trditve, da ozek krog teh staroselcev govori ekavsko in da so nekakšen otok v prevladujočem ijekavskem narečju tamkajšnjega prebivalstva. Paprenica je v delo oddelka vnašal razsodnost in spoš-

tovanje stroke. Z njim sem odlično sodeloval. Njemu se moram tudi zahvaliti, da sem dobro dopolnil znanje srbskega jezika. To učenje je bilo precej preprosto. Vse, kar sem napisal v srbsčini, mi je lektoriral. Lekturo sva potem vedno skupaj pregledala in ob tem me je uvajal v jedro srbskega knjižnega jezika. Najprej mi je predlagal, da se osebno v celoti odločim za ekavščino, češ da mi je kot Slovencu govorno najbližja. Vzporedno mi je dopolnjeval znanje o srbsko-hrvaških jezikovnih podrobnostih, ki smo jih spoznavali že v slovenski predvojni osnovni šoli, v prvih letih gimnazijskega pouka in po vojni v osebnih stikih s sogovorniki, ki so uporabljali srbsko-hrvaški jezik (s političnimi delavci zunaj Slovenije, predstavniki JA, na sestankih na Vojni upravi JA za cono B slovenskega Primorja in hrvaško Istro itd.)

V zgradbi CK LMJ je bilo živahno kot v mravljišču. Vsi so vneto uresničevali dogovorjeno. Vprašal pa sem se, ali je ta iskrena in požrtvovalna zavzetost dovolj produktivna. Razna tematska medrepubliška posvetovanja in zasedanja Biroja ter plenuma CK LMJ so bila sicer koristna, toda bilo jih je preveč. Zadostovalo bi, da bi na zvezni ravni obravnavali le najbolj pereča družbena vprašanja v državi in v tej zvezi položaj mladine. Vse ostalo pa bi moralo biti prepuščeno republiškim mladinskim organizacijam oziroma njihovim vodstvom, ki so že med vojno samostojno delovala. Zvezno mladinsko vodstvo bi moralo le usklajevati različne pobude in izkušnje, ki so nastajale pri delu mladinske organizacije na terenu, ki se je večkrat tudi različno odzival na dogajanje v vseh vejah družbenega življenja.

Vendar ni bilo tako. Vse politične organizacije (KPJ, LMJ, sindikati, še najmanj pa Ljudska fronta) so namreč – od zveze navzdol – imele številna delovna telesa, ki so se po svoji sestavi v glavnem ujemala z državnim upravnim aparatom, ki je bil končno edini poklican reševati upravne probleme. S to kopijo sovjetskega upravnopolitičnega sistema se je odločno spopadel VI. kongres KPJ oziroma ZKJ od 2. do 7. novembra 1952 v Zagrebu. Preobširna delovna telesa političnih organizacij po vsej državi so po VI. kongresu za dobro desetletje skopnela kot pomladni sneg. Ko sem bil v Beogradu, so bila v CK LMJ in ostalih političnih organizacijah v zveznem centru in po republikah najbolj razvejana. Očitno pa je bilo, da bi moralo biti že takrat zvezno mladinsko vodstvo številčno majhno. Edino oddelek za mladinske delovne akcije pri CK LMJ je bil upravičeno razmeroma velik. V državi so bile v tistem času na višku zvezne mladinske delovne akcije. Zato je moral delovati ustrezeni zvezni mladinski center, ki jih je skupaj z organi oblasti in gospodarstvom načrtoval in neposredno uresničeval. Skratka, tudi organizacijska zgradba in vsebinska dejavnost zveznega mladinskega vodstva in vseh ostalih političnih organizacij pa tudi državne uprave je dokazovala, da se je prvi dve leti po resoluciji informbiroja politični in upravni birokratizem razvil do skrajnih meja. Zato se je moral po letu 1952 korenito zmanjšati in spremeniti vsebino svojega delovanja, če je Jugoslavija hotela zmagati v spopadu s Stalinom oziroma informbirojem in zgraditi svoj družbeni sistem.

V CK LMJ se je kljub prizadevanju in tudi koristne-

mu delu kazal vzpon birokratizma med drugim tudi v zamisli, da bi s pomočjo države zgradili svojo novo veliko in moderno upravno zgradbo. Načrti zanjo so bili že pripravljani, lokacija je bila določena nedaleč od zvezne skupščine oziroma osrednje beograjske palače PTT. Denar za izvedbo del je bil načelno tudi že odobren. Priprave za mladinsko delovno akcijo za to izgradnjo so bile že v polnem razmahu. V Biroju CK LMJ sem, čeprav zelo nerad, moral sodelovati v teh pripravah. K sreči se je začetek gradbenih del zavlekel in tudi meni se je, ne da bi vedel, počasi začelo iztekati delo v Beogradu. V tej časovni zamudi smo vstopili v leto 1950, ko se je Boris Kidrič že pripravljaj na odločilni spopad z državnim socializmom in njegovim birokratskim ustrojem. Eden od znanilcev teh priprav je bila tudi nenadna zamrznitev gradnje nove zgradbe CK LMJ. Kmalu zatem je bila ta odločitev tudi dokončno umaknjena. Na mestu, na katerem naj bi stala zgradba CK LMJ, je bil kasneje zgrajen moderen hotel.

Kljub temu, da sem v času, ko sem delal v Beogradu, z veseljem spremljal njegov življenjski utrip in navezal prijateljske vezi s svojimi sodelavci – ob obiskih različnih predelov Jugoslavije pa sem srečal še veliko dobrih ljudi – sem se želel čimprej vrniti v Slovenijo. Čutil sem, da v Beogradu ne morem več ostati in da je moje bivanjsko in delovno okolje predvsem Slovenija. Zato je bil med bivanjem v Beogradu vsak moj obisk v Sloveniji posebno doživetje. V Slovenijo sem prihajal na zasedanja republiške skupščine in na nekatere pomembne seje slovenskega mladinskega vodstva in

Delegati in gostje na IV. kongresu LMS (5. - 9. april 1949) v Unionski dvorani v Ljubljani. V prvi vrsti desno od častnikov JA dr. Jože Potrč, Stane Kavčič, Lidija Šentjurs, Miha Marinko. Za Lidijo Šentjurs v drugi vrsti Boris Kraigher

Avtor med govorom delegatom in gostom IV. kongresa LMS

CK KPS. Če sem potoval z letalom, je bilo opazovanje slovenske hribovite pokrajine, potem ko smo preleteli ravninsko področje Srbije in Hrvaške, pravo doživetje. Še bolj pa sem to razliko občutil, ko sem potoval ponoči z vlakom in zjutraj zagledal strmine, ki so obdajale železniško progo v slovenskem Posavju do Ljubljane. Čeprav nisem nenehno načenjal vprašanja svoje vrnitve, sem slutil, da se bo to kmalu zgodilo. Iz ljubljanskih srečanj s svojim partizanskim soborcem in prijateljem Albertom Jakopičem-Kajtimirom sem namreč razbral, da se slovensko republiško vodstvo v Beogradu zavzema, da bi se kmalu vrnil v Slovenijo. Kmalu pa bi sam svojevoljno zapustil Beograd in v Sloveniji sprejel vsako zaposlitev, tudi delo cestnega pometača. Zgodilo se je namreč naslednje:

Moja sestra Pepca je po sklepu republiške državne uprave in v soglasju z GO LMS 1. septembra 1946 odšla na študij agronomije na univerzo v Harkovu v Sovjetski zvezi. Tam je uspešno študirala do junija 1948, ko je bila v Bukarešti sprejeta in objavljena resolucija informbiroja. Študij v Harkovu je takoj prekinila in se vrnila v domovino. Po vrnitvi je študij nadaljevala na zagrebški univerzi. Toda pred začetkom novega študijskega leta 1949/1950, jo je 1. septembra 1949 brez vsakega vzroka v moji rojstni vasi Šmarje-Sap aretirala slovenska UDBA. Oblast, ki jo je poslala na študij v Sovjetsko zvezo, jo je zaprla ne glede na to, da je od prvega dne po resoluciji informbiroja vneto zagovarjala politiko jugoslovanskega političnega in državnega vodstva v sporu s Stalinom. Po aretaciji je izginila brez sledu. Njeni najbližji nismo vedeli, kje je in kakšna je

njena usoda. Jaz sem v Beogradu za njeno izginotje izvedel od brata Janeza, ki je tudi v Zagrebu študiral agronomijo in je po sestrični vrnitvi iz Sovjetske zveze med študijem v tem mestu z njo skupaj stanoval. Ob tej aretaciji sem bil jezen in začuden. Ob sestrični vrnitvi iz Harkova leta 1948 sem namreč z njo govoril in videl, kako ogorčeno je obsojala sovjetski odnos do Jugoslavije in s kakšno zvestobo se je kot partizanka od leta 1943 zavezala Sloveniji, Jugoslaviji in Titu.

Moj, sedaj že pokojni brat Janez, ki je še bolje poznal sestrin odpor do informbiroja (tudi iz njene politične zavzetosti na zagrebški univerzi v študijskem letu 1948/1949), je po nekaj mesecih brezuspešnih poizvedovanj vse naše družine o tem, kaj se je z njo zgodilo, napisal obširno pismo slovenskemu notranjemu ministru Borisu Kraigherju. V pismu je protestiral proti sestrični aretaciji in molku o njeni usodi. To mi je sporočil v Beograd. Dodal je še, da je v pismu opisal njeno opredelitev za CK KPJ in poudaril, da je nesprejemljivo, da njeni najožji svojci, ki smo bili vsi, z materjo vred, v partizanih, z njo ne morejo imeti nobenih stikov. Nekaj dni zatem, 6. januarja 1950, je bila sestra izpuščena iz zaporov. Povedala nam je, da je bila ves čas zaprta na Povšetovi ulici v Ljubljani, oblečena v letno obleko s kratkimi rokavi in obuta v sandale, tako kot tedaj, ko je bila aretirana. Takšna je bila sredi zime tudi izpuščena na prostost. V zaporu je bila podvržena tudi grobem zaslješvanju. Po prihodu na prostost je bila po naročilu Borisa Kraigherja v celoti rehabilitirana, saj se je izkazalo, da je bila zaprta ob splošnem valu sumničenj, ko je bil sumljiv skoraj vsak, ki se je dlje časa zadrževal

v Sovjetski zvezi. Bilo je očitno, da je bila žrtev takratne obsedenosti UDBE, ki je sodila, da poleg odkritih informbirojevcev v državi obstaja še veliko neodkritih. Ker je sestra Pepca dve leti študirala v Sovjetski zvezi, je zato doživela aretacijo in zapor. Po izpustitvi je aprila 1951 diplomirala na Agronomski fakulteti v Zagrebu. Ostala je članica KPS oziroma ZKS in dobila ustrezno strokovno službo. Ob družbenopolitični aktivnosti je bila kasneje kot kmetijski strokovnjak izvoljena tudi v republiško in zvezno skupščino.

Pri sestri aretaciji sem se nekoliko podrobneje zadržal zato, ker sem imel v letu 1949 tudi sam slabe izkušnje z beograjsko UDBO. Začelo se je še pred sestri aretacijo, ko se me je UDBA lotila s cenenimi provokacijami. Najprej se je popolnoma nepričakovano v moji pisarni v zgradbi CK LMJ pojavila velika železna blagajna. Ko sem vprašal, čemu ta sprememba v opremi moje pisarne, mi je upravnik zgradbe pojasnil, da so jo namestili zato, da bi lahko v njej shranjeval delovno gradivo. Takoj sem zaslutil, da gre za zanko UDBE, saj nisem imel nobenih zaupnih dokumentov, ki bi jih moral na tak način shranjevati. Prepričan sem bil, da so pričakovali, da bom v blagajni shranil morebitno obremenilno gradivo. Blagajno sem odklenil in vanjo položil bankovec za 10 dinarjev. Nato sem jo vsak dan odklepal in preverjal, ali mi niso česa podtaknili. Prepričan sem namreč bil, da sem dobil v uporabo le kopijo ključa blagajne. Prisluškovali so tudi mojim telefonskim pogovorom, kajti skoraj hkrati, ko se je v moji pisarni pojavila blagajna, so mi namestili tudi direktni

zunanji telefonski priključek. Do takrat sem imel samo internega z možnostjo, da se prek hišne centrale vključim v zunanje telefonsko omrežje. Nekega večera, ko sem še delal v pisarni, me je po telefonu poklicala prijateljica Nataša Bašković iz Makarske, ki je živela v Beogradu. Nataša mi je v pogovoru navrgla, da bo naslednjega dne v Beogradu nogometna tekma med Partizanom in Hajdukom. Čeprav nisem bil posebej privržen nogometu, sem venomer držal pesti za Hajduk, ki je deloval tudi med vojno, in sicer v okviru NOB. Zato sem Nataši vneto zatrdil, da bo zmagal Hajduk, ker ima boljše moštvo. Nenadoma pa sem v slušalki zaslišal močan moški glas, ki je mene in Hajduk z grobo srbsko psovko poslal v „p. m.“ in zavpil, da „pobeda“ samo Partizan. Vedel sem, da se prisluškovalec ni mogel obvladati in se je s svojim histeričnim navijaštvom v afektu izdal. Takrat namreč še ni bilo množičnih prisluškovalnih naprav take kakovosti in široke uporabe kot kasnejé. Zato so v glavnem prisluškovali neposredno. Da se nisem motil, sem bil prepričan tudi zato, ker med začetkom in koncem celotnega telefonskega pogovora ni bilo nikakršnih šumov ali motenj. Prisluškovalec je pač ob vsakem pogovoru prisluškoval neprekinjeno ves čas. Morda bi sčasoma mislil, da je bilo vse to le slučajno in da sem nenadejano „posest“ blagajne in neposredno zunanjo telefonsko zvezo ocenjeval preveč osebno, kot del policijskega nadzora zaradi svojega odpora proti nekaterim delovnim metodam UDBE, kar sem večkrat tudi javno obsojal. Toda dogodilo se je še nekaj, kar je potrdilo moje prvotne domneve. Kmalu po pris-

luškovanju mojemu telefonskemu pogovoru je raznašalka pošte v zgradbi CK LMJ prinesla name naslovljeno pismo z inozemsko poštno znamko in žigom. Ko sem pismo odprl, sem v njem, po spominu povzeto, v srbščini prebral tole vsebino: „Zahvaljujemo se Vam za dragocene podatke in pričakujemo Vaše bodoče sodelovanje. Cenimo Vaš internacionalizem.“⁹ Takoj, ko sem ga prebral, sem s pismom nemudoma odšel k predsedniku CK LMJ Milijanu Neoričiću. V pisarni je bil sam, če pa bi imel obiskovalce, bi zahteval takojšen pogovor na štiri oči. Prebral sem mu vsebino pisma, mu ga izročil ter dejal, da želim takojšen sprejem pri zveznem ministru za notranje zadeve Aleksandru Rankoviću, sicer bom še istega dne zapustil delo v CK LMJ, odšel iz Beograda v Slovenijo in se ne bom več vrnil. Neoričić je odgovoril, da so to „učinili mangupi“ in dodal še nekaj public, da bi zmanjšal pomen te provokacije. Ostal sem neomajen. Vztrajal sem pri takojšnjem sprejemu pri Rankoviću ali pa bom nepreklicno uresničil svojo odločitev in takoj zapustil zgradbo CK LMJ. Takrat se je Neoričić zresnil. Prosil me je, naj počakam eno uro, ker ni prepričan, ali je Ranković takoj dosegljiv. Obljubil mi je, da me bo obvestil takoj, ko bo z njim dobil zvezo. Odšel sem v svoj delovni prostor. Nedolgo zatem se je po internem telefonu oglasil Neoričić. Dejal je, da je Rankovića dobil in mu vse povedal, vključno z mojo odločitvijo, da zapustim Beograd. Povedal mi je, da se je Ranković razburil,

⁹ Nekaj podobnega se mi je, na lokalni ravni, v režiji iste službe zgodilo spomladi 1951 na Vojni upravi Jugoslovanske armade v Kopru, prepričan pa sem, da brez vednosti Borisa Kraigherja.

zahteval, naj mu pošljejo pismo in dejal, da bo ostro ukrepal. Dodal je še, da moj obisk pri njem ni potreben. Uvidel sem, da je Neoričić govoril resnico. O tem sem se čez nekaj dni prepričal na svojevrsten način: blagajna iz moje pisarne je izginila čez noč.

Mnogo let kasneje sem se še enkrat prepričal, da je takrat Ranković v resnici ukrepal. Leto ali dve pred njegovo smrtjo - 19. avgusta 1983 - sva bila z ženo Alenko na desetdnevnom bivanju v zdravilišču hotela Svoboda v Strunjanu. Naneslo je, da je bil tiste dni tam tudi Ranković, ki je po pripovedovanju mojih prijateljev iz Obale skoraj vsako leto s svojo ženo Slavko prihajal na oddih v Strunjan. Nekega večera sva se z Rankovićem slučajno srečala v dvigalu. Pozdravil sem ga in nagovoril z njegovim partizanskim imenom: „Saj si ti tovariš Marko?“ Pritrdil je in me vprašal, kdo sem. Ko sem mu povedal svoje ime in priimek, je odvrnil: „A ti si radio sa Neoričićem u omladinskoj organizaciji.“ Bil sem začuden nad takšnim spominom. Njegov odgovor sem takoj povezal s svojo „pisemsko“ dogodivščino v Beogradu. Več nisva mogla govoriti, ker se je dvigalo ustavilo. Med izstopanjem je Ranković predlagal, da se zjutraj naslednjega dne snideva v hotelski avli. Naslednji dan po zajtrku sva se v njej srečala. Sedel je v fotelju ene od sedežnih garnitur. Prisedel sem. Začela sva razpravljati o politiki. Brez uvoda sem ga vprašal, zakaj se je kot eden najtesnejših sodelavcev Tita obrnil proti njemu s tem, da mu je prisluškoval in tako povzročil t. i. prisluškovalno afero, katere končna posledica je bil znani IV. plenum CK ZKJ, ki je 1. julija 1966 zasedal na Brionih in je pomenil tudi

Rankovičev politični konec. Izredno prizadeto mi je odgovoril, da tega ni storil. Dejal mi je, da v to afero z ničimer ni bil vpleten in dobesedno rekel: „Ja sam platio račune za druge!“¹⁰

Te besede je razložil s trditvijo, da so krivdo za poglavitne stranpoti pri vodenju ZKJ in upravljanju države obesili nanj in ga napravili za grešnega kozla. Vseh podrobnosti, ki mi jih je o tem pripovedoval, se ne spominjam več natanko. Če pa postavim skupni imenovalec za vse, kar je povedal, bi rekel, da so Tito in njegovi najožji sodelavci vse ključne odločitve sprejemali skupaj, potem pa so najbolj „umazane“ pripisali njemu. Govoril je prepričljivo, kot da je šele po odstranitvi na brionskem plenumu spoznal svojo pravo vlogo v družbi in svoje sposobnosti. Odkrito mi je namignil, da je bila njegova vloga pri političnem in upravnem vodenju države navzven zelo pomembna, vendar pa jo je opravljal ob „sposobnejših“. Nisem imel vtisa, da me je hotel prepričati o svoji nedolžnosti, temveč da je svoja spoznanja pripovedoval zaradi ranjenega človeškega dostojanstva. Zato sem mu verjel in verjamem še danes, čeprav sem vedno soglašal s splošno oceno brionskega plenuma o delovanju UDBE v državi. Konec koncev v času najinega strunjanskega pogovora Ranković ni imel nobenega razloga, da me o svoji resnici v zvezi s prisluškovalno afero prepričuje in prepriča. Takrat sem bil brez javnega političnega vpliva, Ranković pa v najširši javnosti že dolgo ni bil več poli-

¹⁰ Ranković po letu 1953 ni več operativno vodil jugoslovanske UDBE, ker je bil zvezni notranji minister samo do tega leta. Od leta 1953 do 1963 je bil podpredsednik Zveznega izvršnega sveta, od 1963 do 1966 pa podpredsednik SFRJ.

tično prisoten. Vedel sem samo, da se je po odhodu iz političnega življenja rad srečeval s partizani. Imel sem vtis, da je iskreno in zelo prizadeto odgovoril na moje vprašanje. Mislil sem ga še vprašati o njegovi vlogi pri dogajanju na Golem otoku, pa me je prehitel z vprašanjem o Stanetu Kavčiču. Zanimalo ga je, kako živi in s čim se kot politično nedejaven upokojenec ukvarja. Nič posebnega mu nisem imel povedati, čeprav sem se s Kavčičem občasno srečeval in pogovorjal. Ker je moj odgovor hkrati izzvenel tudi kot vprašanje, zakaj ga od vseh njemu znanih slovenskih politikov zanima prav Stane Kavčič, je začel pripovedovati o dogodku, ki se mu je pripetil v odmoru na brionskem plenumu CK ZKJ. Najprej je poudaril, da je Kavčiča vedno zelo cenil in da mu je v povojnih letih tudi nekajkrat pomagal, da mu ni bilo treba oditi iz Slovenije na delo v Beograd. Dejal je še, da je vedno imel vtis, da je Kavčičev odnos do njega prijateljski, saj sta se zelo zblížala že v vojnih letih, ko je Kavčič leta 1944 iz Slovenije prišel v Bosno na vodilno dolžnost v USAOJ (Združena zveza protifašistične mladine Jugoslavije). Nato je potožil, da je med omenjenim odmorom na brionskem plenumu ostal povsem osamljen in da se mu ni nihče približal, kaj šele, da bi kdo z njim izmenjal kako besedo. Dejal je dobesedno takole: „Niko ka meni prilazio nije.“ Povedal je tudi, da se je nenadoma od bližnje skupine članov CK ZKJ oddaljil Stane Kavčič in se napotil naravnost k njemu. Dejal je, da je tedaj pomislil, da je vendarle nekdo tako pogumen, da se mu bo pridružil. Vendar se je zmotil. Nekaj korakov pred njim se je namreč Stane ustavil, mu namenil nekaj

obtožujočih stavkov, nato pa se sunkovito obrnil in se vrnil k svoji skupini. Videl sem, da je bil Ranković zaradi Kavčičevega ravnanja zelo prizadet še takrat, ko mi je to zgodbo pripovedoval. Resnici na ljubo pa moram povedati, da je Kavčič o Rankoviću vedno lepo govoril; ne toliko v zvezi s politiko, ampak o Rankovićevih osebnostnih potezah. Videl sem, da sta si bila predvsem medčloveško zelo naklonjena. Zato sem sklenil, da Stanetu o tem srečanju z Rankovićem nikoli ne bom povedal. Da so bile njune človeške vezi pred brionskim plenumom v resnici pristne, dokazuje tudi to, da je Ranković med pogovorom v Strunjanu od vseh slovenskih politikov omenil le Kavčiča. Vendar ne z zamero, marveč z vprašujočim razočaranjem v glasu. Verjetno zato, ker je bil tudi Kavčič z javno politično afero že deset let izločen iz političnega življenja, čeprav zaradi popolnoma drugačnih političnih vzrokov. Osebno pa sem si Stanetovo ravnanje na brionskem plenumu razlagal takole: prijateljske vezi med njim in Rankovićem so bile v glavnem znane vsem vodilnim jugoslovanskim politikom, čeprav sta se politično marsikdaj bistveno razhajala. To pa njune človeške povezanosti do takrat ni skalilo. Trdno sem prepričan, da so Staneta v omenjeni skupini v odmoru med brionskim plenumom na ta račun tudi grobo zbadali, česar pa zaradi svojih znanih demokratičnih in v prid Slovenije izoblikovanih stališč ter tudi zdravstvene krhkosti, nenadoma ni mogel več prenašati. V afektu je storil to, kar je, ne da bi s tem hkrati tudi za vselej podrl most, ki ga je z Rankovićem čisto človeško povezoval. O tem sem se še posebej vnovič prepričal, ko sem v

Kavčičevem, leto dni po njegovi smrti objavljenem dnevniku, prebral naslednje: „Ranković je bil pošten in topel človek. Znal je prisluhniti ljudem in jim tudi pomagati, če so bili v težavah. Bil je strog, ali tudi velikodušen. (...) Bil je vrhovni poglavar policije, ne po strasti svojega značaja, ampak po svoji partijski dolžnosti. (...) Ali Marko je pri vsem tem ostal človeško celovit, nedotaknjen in zvest visoki etiki revolucije. (...) Ali je Titu res namestil prisluškovalne naprave, tega ne vem. Težko verjamem! Nagibam se k domnevi, da so mu to podtaknili.“¹¹

Med pogovorom z Rankovićem so v hotelski avli mimo naju hodili različni ljudje, med njimi tudi precej mojih znancev. Kasneje so me nekateri spraševali, o čem sva se z Rankovićem pogovarjala. Njihovo radovednost sem potešil v glavnem samo s stavkom, da je bil razgovor zanimiv in da mi je dejal, da za prisluškovalno afero ni kriv. Nekdo pa je pripomnil, da sva govorila dolgo in da bi bilo prav, da bi za slovensko politično vodstvo o tem razgovoru napisal posebno zabeležko. Zavrnil sem ga s tem, da nisem nikakršen obveščevalni agent, da pa bom po svoji presoji pogovor omenil takrat in toliko, kolikor bosta to dopuščala raven in kontekst izmenjave mnenj o politiki v Sloveniji in Jugoslaviji. Tako je nanoslo, da sem v skladu s temi merili ob priložnosti predsedniku CK ZKS Francetu Popitu povedal, da je Ranković odločno zanikal krivdo za prisluškovalno afero. Popit mi je odgovoril, da je Ranković tudi Edvardu Kardelju po brionskem plenu-

¹¹ Stane Kavčič: *Dnevnik in spomini. 2. knj. (1980-1987)*. - Ljubljana: Casopis za kritiko znanosti, 1988, str. 468, 469.

mu dejal isto in da misli, da celotno dogajanje v zvezi s prisluškovanjem Titu le ni bilo tako enostavno, kot je to bilo predstavljeno v javnosti.

Veliko bi lahko še napisal o enoinpolletnem delu v Beogradu. Opisal bi lahko obiske posameznih šol, delovišč na delovnih akcijah, in seveda svoje sodelavce. Bili so čudoviti prijatelji in iskreni privrženci povojne države, ki je takrat preživljala težka leta. Na življenjske probleme niso gledali ozko. Zato smo se pogosto pogovarjali tudi o vprašanjih, ki so bila v državi precej težavna. Ko sedaj mislim nanje, me bolj kot opis njihove človeške podobe, preveva vprašanje, kako je z njimi danes, kako živijo tisti, ki so še pri življenju in kdo med njimi je že odšel. Ko mislim nanje, ostajam brez izčrpnega odgovora na vprašanje, kako gledajo na dogajanja v preteklih desetletjih v Jugoslaviji in konec devetdesetih let 20. ter na začetku 21. stoletja v Srbiji. Odgovore nekako slutim. To so bili pošteni in požrtvovalni ljudje, ki so se med vojno kot partizani borili na različnih koncih Jugoslavije in ki jim je, kot vsej takratni mladi generaciji, vojna pretrgala mladost in življenje usmerila drugače, kot so si najbrž želeli. Verjamem, da v zadnjih kriznih letih v bivši Jugoslaviji vsaj v večini niso podpirali rušilnega nacionalizma in šovinizma, zlasti velikosrbskega ne. Življenje jih je prevaralo za ideale, za katere so se opredelili in verjetno z grenkobo preživljajo zaton svojega življenja. Že ko sem se ob odhodu iz Beograda od njih poslavljal, sem pri marsikom zaslutil, da gleda na prihodnost stvarno, brez lažnega upanja in da je pripravljen na vse. Bili smo namreč enotni v različnosti, saj smo prihajali iz

raznovrstnih kulturnih, političnih in tudi gmotnih sredin. Pripadali smo generaciji, ki je bila med vojno topovska hrana, po njej pa mazivo za „funkcioniranje“ družbenopolitičnega sistema, ki so ga usmerjali drugi – zaslužnejši in bolj „vizionarski“. Družbenih vzvodov upravljanja starejši vodeči ljudje zato niso hoteli pravočasno prepustiti tej generaciji, ki bi, v to sem prepričan, mnoga krizna stanja v družbi preprečila, razvojno nujna pa obvladovala vsaj do te ravni, da ne bi prišlo do tako rušilnega razpleta, kot so ga in ga doživljajo v letih po razpadu Jugoslavije. Stari so hote vztrajali! Ko pa so, glede na svoja leta, začeli izbirati naslednike, so si za sodelavce v glavnem izbrali ljudi, med katerimi marsikdo ni bil kos zamujenim priložnostim iz preteklosti, še manj pa novim razvojnim potem sodobnega sveta, ki je terjal in še terja znanje, izkušnje in samozavestno, pa vendar razsodno zlitje z novimi tokovi v človeški družbi. Na tej osnovi bi bila pravočasno dosežena konfederacija Jugoslavije in s tem tudi možnost za miren prehod posameznih republik v popolno državno samostojnost. Osebnostno sem prepričan, da je bil možen takšen tok razvoja v Jugoslaviji, zlasti še, če bi bilo vodstvo jugoslovanske države v rokah ljudi, o katerih pišem.

Te vrstice sem zapisal kot zapoznelo slovo od svojih sodelavcev v Beogradu. Spomladi 1950 sem dobil hkrati iz Ljubljane in od predsednika CK LMJ Milijana Neoričiča obvestilo, da bom moral oditi na novo delo v Slovenijo. Prevezel naj bi dolžnost sekretarja Oblastnega komiteja KPS za Goriško, ki je obsegal vso leta 1947 k Sloveniji in Jugoslaviji priključeno

Primorsko. Ker je bil takoj zatem sprejet sklep, da se oblastne upravne enote po vsej Jugoslaviji ukinejo, je postala moja vrnitev v Slovenijo vsaj za moje sodelavce v Beogradu vprašljiva. Iz Ljubljane pa so mi vseeno sporočili, naj se do maja vrnem, ker bom začasno delal v CK KPS in kot poslanec v republiški skupščini. Neoričić mi je vneto prigovarjal, naj ostanem v Beogradu. Obljubljal mi je vse mogoče. Vendar sem vztrajal, da se vrnem v Slovenijo.

Slovo v Beogradu je bilo prisrčno, saj smo bili sodelavci v CK LMJ dobri prijatelji. Zavedal pa sem se, da bi se v Slovenijo kmalu vrnil tudi v primeru, če bi si te vrnitve ne želel. Prepričan sem namreč bil, da bodo preobširna profesionalna delovna telesa vseh političnih organizacij korenito skrčena na najmanjši obseg.

Povem naj še, da je bilo precej lažje slovo od Slovencev, ki so prav tako delali v Beogradu. Pričakoval sem, da se bom z njimi kasneje, zlasti ob njihovih obiskih v Sloveniji, pogosto videval. Poleg Vlada Šestana in njegove žene Marice, s katerima sem skupaj stanoval, ter Ladom Poharjem in njegovo ženo Klemento, ki sta živela nekaj ulic stran, sem se največ družil z Bogdanom Osolnikom, njegovo ženo Maro Rupeno in njeno materjo, ki je takrat v Beogradu živela z njuno družino. Z Bogdanom sem leta 1944 skupaj partizanal na Gorenjskem, z Maro pa me je vezalo povojno delo v coni B slovenskega Primorja, zlasti še v slovenski Istri. Takrat je njena mati z njo živela v Smedeli pri Kopru in skrbela za vnukinjo Katjo. Marino mater sem občudoval zaradi njene mirnosti, rabsodnosti, prodornega duha in brezmejne privrženos-

ti resnici. Nikoli ne bom pozabil, kako je takrat, ko je videla skrajne delovne napore vseh nas, dejala: „Zelo ste pridni, bodite ob tem tudi dovolj pametni!“

V začetku maja 1950 sem se dokončno vrnil v Ljubljano. Začasno so me vključili v delo komisije za agitacijo in propagando CK KPS. Po nekaj mesecih pa sem bil imenovan za predstavnika Vlade Ljudske republike Slovenije pri Vojni upravi Jugoslovanske armade v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja in za delegata CK KPJ in CK KPS pri tamkajšnji organizaciji Komunistične partije STO.

Slovo od dela v mladinski organizaciji ni bilo preveč težko, čeprav sem bil njen profesionalni delavec kar tri leta. Vrnil sem se na Primorsko, na katero sem bil zelo navezan še iz partizanskih in prvih povojnih let. V knjigi *Moja resnica* sem ji zato namenil največ besedila. Ker sem želel o povojni Primorski pisati strnjeno, sem v tej knjigi izvzel čas med leti 1947 in 1950, ko sem se novembra 1950 na Primorsko vnovič vrnil. Nikoli pa nisem opustil misli, da te vrzeli ne bom vsaj malo zapolnil. Zavedam se, da sem s tem zapisom ta dolg skromno poravnal. Sicer pa bo to presodil bralec, ko končal z branjem pričujočih vrstic.

O AVTORJU

France Perovšek, avtor knjige *Delček mladosti : spomini na delo v Ljudski mladini Slovenije in Jugoslavije ter SKOJ v letih 1947-1950*, se je rodil 2. decembra 1922 v Šmarju-Sap pri Ljubljani. Ob nemškem in italijanskem napadu na Jugoslavijo je obiskoval III. državno realno gimnazijo za Bežigradom v Ljubljani. Kot gimnazijski osmošolec je po terenskem delu v Osvobodilni fronti na območju občine Šmarje in grosupeljskega okrožja 2. novembra 1941 odšel v partizane. Najprej je bil borec v Grosupeljski četi, nato je deloval kot politični komisar Roške čete in tretjega bataljona Dolenjskega odreda, kasneje pa kot namestnik političnega komisarja Zapadnodolenjskega odreda, III. grupe odredov, Dolomitskega odreda, Južnoprimorskega odreda in V. Slovenske narodnoosvobodilne brigade Simona Gregorčiča, v kateri je med njenim bojnim pohodom v Benečijo opravljal tudi dolžnost političnega komisarja. S temi bojnimi enotami je prepartizanal Dolenjsko, Notranjsko, Kočevsko, Polhograjske Dolomite, Južno Primorsko in Beneško Slovenijo. Novembra 1943 ga je vodstvo slovenskega NOB poslalo na terensko delo na Gorenjsko, kjer je bil član Pokrajinskega odbora OF in Oblastnega komiteja KPS. Januarja 1945 sta ga Centralni komite KPS in Slovenski narodnoosvobodilni svet poslala na Južno Primorsko, kjer je poleg frontovskega dela opravljal dolžnost sekretarja Okrožnega komiteja KPS. Ob

koncu vojne je kot sekretar tega komiteja usklajeval osvobajanje obalnih mest.

Po osvoboditvi je ostal na Primorskem, kjer je vodil Poverjeništvo Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za cono B slovenskega Primorja. Obenem je opravljal dolžnost sekretarja Okrožnega komiteja Komunistične partije Julijske krajine in bil član Politbiroja Izvršnega komiteja KPJK. V letih 1947-1948 je bil predsednik Ljudske mladine Slovenije in sekretar Pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo, od začetka 1949 do maja 1950 pa profesionalni član Biroja Centralnega komiteja Ljudske mladine Jugoslavije. Konec 1950 ga je Vlada Ljudske republike Slovenije imenovala za svojega predstavnika pri Vojni upravi Jugoslovanske armade v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja, CK KPJ in CK KPS pa za svojega delegata pri tamkajšnji organizaciji Komunistične partije STO. Od 1952 do 1956 je profesionalno deloval v Socialistični zvezi delovnega ljudstva Slovenije, kjer je vodil komisijo za tisk in propagando pri Predsedstvu SZDLS. Leta 1954 je postal član Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, kar je ostal do leta 1968. V letih 1956-1959 je bil generalni direktor RTV Slovenija, od 1957 do 1959 pa tudi predsednik Sveta Univerze v Ljubljani. Vodil je priprave za ustanovitev Visoke šole za politične vede v Ljubljani (danes Fakulteta za družbene vede) in bil v prvih letih njenegega obstoja predsednik Sveta VŠPV. Od 1946 do 1953 je bil poslanec Ljudske skupščine Ljudske republike

Slovenije, v letih 1953–1958 poslanec Ljudske skupščine Ljudske federativne republike Jugoslavije in v letih 1958–1963 ponovno poslanec Ljudske skupščine LRS, ko je bil tudi predsednik skupščinskega Odbora za kulturo in prosveto. Po izteku poslanskega mandata je bil razrešen vseh operativnih dolžnosti, leta 1964 pa zaradi zdravstvenih razlogov administrativno upokojen. V letih 1975–1989 je bil član Sveta republike SRS in od 1978 do 1986 član Predsedstva Zveze združenj borcev NOB Slovenije.

France Perovšek je avtor več spominskih zapisov na partizanska leta, ki jih je objavil v *Borcu* in *Grosupeljskem zborniku*. Poleg pričujoče knjige je pri Društvu piscev zgodovine NOB Slovenije objavil še spominska dela *Moja resnica : spominski utrinki iz delovanja po letu 1945 na Primorskem in v Ljubljani* (Ljubljana 1995, 1997), *Sveži veter iz preteklosti* (Ljubljana 1997) in *Velika italijanska ofenziva 1942* (Ljubljana 2002).

Franc Pečelin

PREGLED VSEBINE

Uvod	7
I. NA GLAVNEM ODBORU LJUDSKE MLADINE SLOVENIJE IN V POKRAJINSKEM KOMITEJU SKOJ.....	8
<i>Na Glavnem odboru LMS in PK SKOJ za Slovenijo (april 1947 - december 1948)</i>	<i>13</i>
<i>Mesto slovenske mladine v gospodarstvu v prvih letih po drugi svetovni vojni</i>	<i>19</i>
<i>Mladinske delovne akcije</i>	<i>22</i>
<i>Šolstvo, kultura, tisk, telesna vzgoja in šport</i>	<i>29</i>
<i>Slovenska mladinska organizacija in resolucija informbiroja</i>	<i>45</i>
<i>Delovanje slovenskega mladinskega vodstva</i>	<i>66</i>
II. V BEOGRADU	71
O avtorju	92

množičnim prostovoljnim delom. Mladi so bili na vseh ravneh šolstva spodbujeni, da se čimprej strokovno vključijo v napore za obnovo domovine, da prestopijo vrata v znanost in kot neposredni proizvajalci v industriji, rudarstvu, kmetijstvu, gradbeništvu itd. dosežejo čimveč. Zato je prav boleče, ko se tedanje obdobje enači s stalinističnimi režimi in razmerami v Vzhodni Evropi, ki so obstajale do konca osemdesetih in začetka devetdesetih let 20. stoletja. Slovenija oziroma Jugoslavija v tem času nista bili v nobenem vojaškopoličnem bloku, pač pa sta sproščeno živeli v mednarodnem neuvrščinem gibanju. Podjetja so se na osnovi gospodarskih zakonitosti povezovala s svetom, državljani pa so že od šestdesetih let svobodno potovali v tujino. V tujini so se izobraževali tudi naši strokovnjaki. V svetu smo delovali kot demokratična država.

Res je, da smo se v okviru Jugoslavije morali spopadati z državnim birokratizmom, vsiljevanjem političnega monopola na gospodarskem področju in drugimi stranpotmi. Toda namen knjige ni obravnava teh vprašanj. V njej želim prikazati ustvarjalno moč povojne mladinske generacije, ki se je ne more „vreči“ v vzhodnoevropski stalinistični koš. Povojna mladina se je pridružila starejšim in skupaj z njimi oblikovala močan sloj upravljalcev na vseh ravneh. Zrasla je nova generacija javnih delavcev, kulturnih ustvarjalcev ter gospodarskih in drugih strokovnjakov. Tudi to je eden od vzrokov, da smo v Evropsko unijo stopili kot najbolj pripravljena država med njenimi novimi članicami.

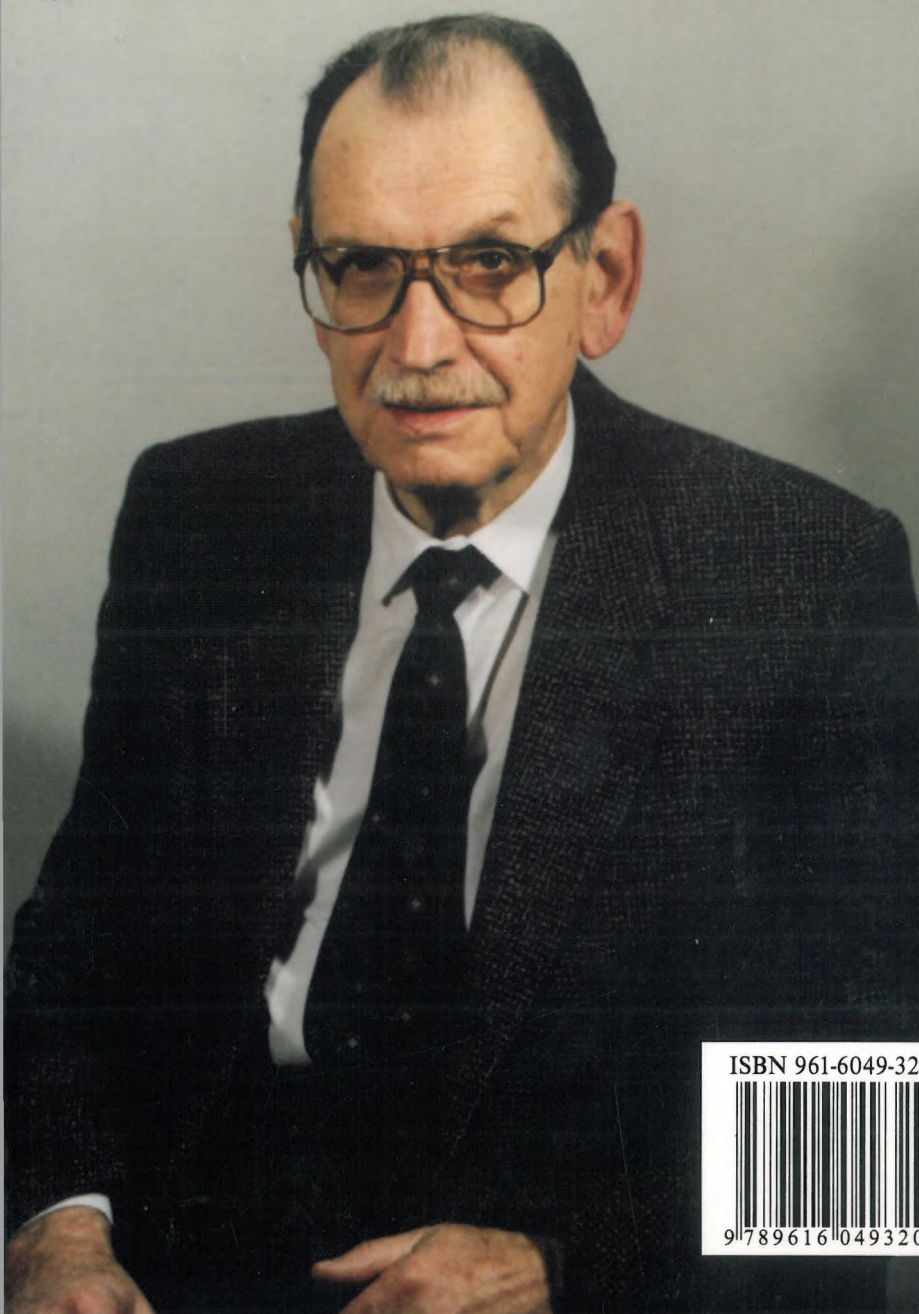
Če bo pričujoča knjiga poleg osebne izpovedne vsebine vsaj malo prispevala k objektivnejšemu vrednotenju prispevka povojne mladinske generacije k vsestranskemu vzponu Slovenije, bo njen namen dosežen. V knjigi je poleg drobnih vsebinskih sprememb vnešenih še nekaj slogovnih popravkov.

V Ljubljani, 29. februarja 2004

France Perovšek

Na zadnji platnici:

Avtor v letih pisanja svojih spominskih zapisov

ISBN 961-6049-32

9 789616 049320